

Tâbiîn Dönemi Tefsir Kaynağı Olarak Süleyman b. Tarhân'ın *Kitābu Sireti Rasûlillāh'ı*

Öz: Kur'an ayetlerinin mesajının kavranması, nüzül süreçlerinin olabildiğince doğru tespitiyle mümkündür. Ayetleri yorumlayan tüm ilmi disiplinler sebep-i nüzüle dair her bilgiye gereksinim duyar. Olay ile araştırmacı arasındaki zaman farkının anlama ve yorumlamadaki etkisi dikkate alındığında en doğru sonuca ulaşmak için vakiya en yakın kaynaklara başvurmak temel bir gereksinimdir. Ayetlerin inişi, Hz. Muhammed'in hayatından ve yaşadığı süreçlerden bağımsız değildir. Onun hayatını anlatan kaynaklar Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması esnasında kullanılmaktadır. Bu alanlardaki mevcut kaynaklara göre erken dönem kaynağı olmasına rağmen İbn Tarhân'ın (ö. 143/761) *Sire*'si, tespit edebildiğimiz kadarıyla, henüz hiçbir çalışmaya konu olmamıştır. Eserde vahyin başlangıcı konusu çok geniş bir şekilde ele alınmış, konuyla ilgili özgün rivayetlere yer verilmiştir. Resûlullah'ın hayatını anlattığı bazı bölümlerde ayetlere de yer veren eser, sebep-i nüzül, ayetlerin iniş zamanı ve onların anlaşılmasına çeşitli açılardan katkı sağlayabilecek bilgiler vermektedir. Bu çalışmada müellifin kullandığı ayetlerin tefsir açısından tespit ve değerlendirmesi yapılmıştır. Genel itibarıyla onun, rivayetlerde isnadı zikretmediği, tarihlendirmeye özen göstermediği; naklettiği olaylarla ilişkisi bağlamında kullandığı nüzül sebepleri rivayetlerinde özgün bilgiler vermekle beraber bu rivayetlerin erken dönem tefsir ve tarih kaynaklarıyla uyumlu olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kitābu Sireti Rasûlillāh, İbn Tarhân, Sebeb-i nüzül, İlk Vahiy.

Hüseyin
TOPAL*

As a Source of Tafsir in the Tâbiîn Period Suleymān b. Ṭarḥān's *Kitāb Sira Rasūlillāh*

Abstract: Comprehension of the message of the verses of the Qur'an is possible by determining the descent processes as accurately as possible. All scientific disciplines that interpret the verses need every information about the reason of revelation. Considering the effect of the time difference between the event and the researcher on understanding and interpretation, it is a basic requirement to refer to the sources closest to the event in order to reach the most accurate result. The descent of the verses is not independent of the life and processes of the Prophet. The sources describing his life are used during the understanding and interpretation of the Qur'an. As far as we can determine, Ibn Ṭarḥān's (d. 143/761) *Sira* has not been the subject of any study yet, although it is an early source according to the available sources in these fields. In the work, the subject of the beginning of the revelation has been handled very broadly, and original narrations related to the subject have been included. The work, which also includes verses in some parts where tells about Rasūlillāh's life, gives information that could contribute to the reason of revelation, the descent of the verses and their understanding from various aspects. In this study, the verses used by the author were determined and evaluated in terms of interpretation. In general, it is seen that he did not mention the isnad in the narrations and did not pay attention to dating. It has been concluded that his narrations are compatible with early tafsir and historical sources, although he gives original information in the explanation of asbāb al-nuzūl in the context of the relationship with the events he narrated. In general, although he does not mention the isnad in the narrations, not pay attention to dating and he gives original information in his explanation of the asbāb al-nuzūl in the context of his relationship with the events he narrated, it has been concluded that his narrations are compatible with the early tafsir and historical sources.

Keywords: Tafsir, Kitāb Sira Rasūlillāh, İbn Ṭarḥān, Asbāb al-Nuzūl, First Revelation.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Birgivi İlahiyat Fakültesi, Kur'anı Kerim Okuma ve Kıraat İlimi Anabilim Dalı. E-Posta: huseyin.topal@ege.edu.tr – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6455-7313>.

Giriş

Kur'ân, başta müslümanlar olmak üzere, çağlar boyunca insanlar tarafından anlaşılılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Kur'ân'ı, ilk muhatapların anladığı gibi anlama imkanı onun nüzûl dönemini ve ortamını gerçeğe en yakın olacak şekilde bilmekle yakından ilişkilidir. Zira Kur'ân'da Resûlullah'a (sav) ve diğer muhataplarına dair atıflar vardır. Kur'ân metninde bunlar hakkında detaylı bilgiye rastlamak güçtür. Ayetlerin nüzûl ortamı bilgileri daha çok rivayet tefsirlerinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra hadis kaynaklarıyla hicrî II. asrın başından itibaren tedvin edilen siyer ve megâzî kitaplarında başta esbâb-ı nüzûl, Mekkî-Medenî ve nâsih-mensûh rivayetleri olmak üzere tefsirle ilgili pek çok bilgi tarihi olaylar çerçevesinde anlatılmaktadır.¹ Bu durum Kur'ân'ın, Hz. Peygamber (sav) dönemindeki şekliyle anlaşılmasında söz konusu kaynaklardaki bilgilere ulaşmanın gereğini ortaya koymaktadır. Siyer ve megâzî eserlerinin tarih kaynağı olmalarıyla beraber Kur'ân'ın anlaşılması ve tefsir ilmi açısından ayrıca ele alınması ayetlerin mesajının kavranması açısından büyük bir önemi haizdir. Bu öneme binaen siyer-tefsir ilişkisi bağlamında pek çok akademik çalışma yapılmıştır.² Ayetlerin anlaşılmasına dair günümüze ulaşan rivayet malzemelerinin tarihsel gerçeklik ve içerik tespiti özellikle erken dönem eserleriyle mümkündür. İş bu çalışmamızda Sîre müelliflerinden Ebu'l-Mu'temir Süleyman İbn Tarhân et-Teymî el-Basrî'nin (öl. 143/761) *Kitâbu Sîreti Rasûlillâh* isimli eserinde ayetleri kullanımı tefsir ilmi açısından ele alınacaktır.

Süleyman İbn Tarhân'ın doğum tarihi, muhtemelen hicrî kırk altı yılı olup müellif yüz kırk üç yılında vefat etmiştir.³ İbn Tarhân, Benî Murre kabilesi arasında yaşamakta iken kader konusundaki görüşleri sebebiyle kovulmuş ve sonrasında Teym kabilesi tarafından kendisine sahip çıkmıştır. Bundan dolayı da et-Teymî lakabıyla anılmıştır. Ancak onun kaderin isbatına dair görüşlerinden vazgeçtiği

---

¹ Ali Bulut, *Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 4.

² Bazı çalışmalar için bk. Sibel Savaş, *Kaynaklık Açısından Siyer Tefsir İlişkisi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020); Yasin Yılmaz, "Bir Siyer Müellifi Olan İbn İshak'taki Bazı Hâdiseler Örneğinde Siyer-Tefsir İlişkisi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/22 (2013); Mustafa Özkan, "Fetih Sûresi Bağlamında Siyer-Tefsir İlişkisi", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5 (2019); Şerafettin Severcan, "Siyer-Tefsir İlişkisi (İlk Vahiy ve Hz. Muhammed)", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5 (2019); Korkut Dindi, "Siyer-Tefsir İlişkisi", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 5, (2019).

³ İbn Şa'd, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Şa'd b. Menî, *eṭ-Ṭabaḳât*, thk. Muḥammed 'Abdulkâdir 'Aṭa (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 7/188; Bilal Saklan, "Süleyman b. Tarhân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Ağustos 2023); Rıdvân el-Ḥaşrî, *Mukaddimetu Kitâb-ı Sîreti Rasûlillâh* (Riyâd: Merkezü'l-Melik Fayşâl İ'l-Buḥûs ve'd-Dirâsâtu'l-İslâmiyye, 1443), 12.

nakledilmektedir.⁴ Tespit edebildiğimiz kadarıyla gerek müellifin hayatı ve ilmî kişiliği ve gerekse eseri akademik çalışmalara henüz konu olmamıştır. Onun hadis rivayetleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır. Kendisinin yirmi civarında hadis rivayet ettiği ve sika olarak bilindiği nakledilmektedir.⁵ Ne var ki onun rivayetlerinin güvenilirliği hakkında olumlu-olumsuz bazı görüşler ifade edilmiştir.⁶ Ayrıca o, Hz. Ali'ye yakınlığı ile bilinmektedir.⁷

Müellifin *Kitābu Sireti Rasūlillāh* adıyla bilinen eseri, oğlu el-Mu'temir b. Süleyman (ö. 187/803) rivayetiyle nakledilmekle⁸ birlikte kapsamlı bir şekilde yayımlanması çok yenidir. Ancak bu eserin bir kısmı el-Vākidi'nin (ö. 207/823) *Kitābü'l-megāzī*'sinin baştan üçte bir hacmindeki bölümünü ilk defa yayımlayan Alfred von Kremer (ö. 1889) tarafından *Tārīhu Megāzī'n-nebbiyyi* (History of Mohammad's Campaigns) isimli eserin ekinde basılmıştır.⁹ 2021 yılında basılan eserin tahkikinde İspanya'nın başkenti Madrid'in yaklaşık kırk beş km kuzeybatısında yer alan "Escorial" Manastırında 1878 numaraya kayıtlı bulunan nüsha esas alınmıştır.¹⁰ Tahkiki gerçekleştiren Rıdvan el-Ḥaşrî, müellifi ve eseri tanıttığı otuz altı sayfalık bir bölümü kitabın baş tarafına eklemiştir. Hz. Muhammed'in (sav) hayatını anlatan eserde, onun doğumu ve peygamberlik öncesine dair rivayetler Kâbe'nin onarımı esnasında taş taşınması ve Haceru'l-esved'in yerleştirilmesindeki hakemliği ile sınırlıdır. Bununla birlikte eserde Bedir Savaşı'nın bir kısmı yer almakta, Uhud Savaşı'na ise değinilmemektedir.¹¹ Vahyin başlangıcı ve gazveler ile ilgili rivayetler hadis kaynaklarında genel olarak bazen isnadlı olmakla birlikte çalışma konumuz olan *Sire*'de rivayetler isnadsızdır.¹² Müellif konuyu anlatılırken tek bir rivayet ile yetinmekte, farklı görüş ve rivayetleri nakletmemektedir. O, anlatımında ayetleri zikretmeye özen göstermekte ve tarihi bağlamlarını izah etmektedir.¹³ Müellifi, nispeten erken dönemde yaşaması sebebiyle çalışmamıza konu olan bu eser, kendisinden

⁴ İbn Ḥayr, Ebū Bekir Muḥammed b. 'Omer b. Ḥalife el-Lemtūni el-Emevi el-İşbīlī, *el-Fehrese* (Beirut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 286; Rıdvan el-Ḥaşrî, *Mukaddime*, 15.

⁵ ez-Zehabi, Şemsuddīn Ebū 'Abdullāh Muḥammed b. Aḥmed b. 'Oşmān b. Ḳaymaz, *Siyeru a'lāmi'n-nubelā'*, thk. Komisyon (Muessesetu'r-Risale, 1985), 6/195-196.

⁶ Saklan, "Süleyman b. Tarhân".

⁷ İbn Şa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, 7/188.

⁸ İbn Ḥayr, *el-Fehrese*, 199.

⁹ Rıdvan el-Ḥaşrî, *Mukaddime*, 38; Mustafa Fayda, "Vākidi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Ağustos 2023).

¹⁰ Rıdvan el-Ḥaşrî, *Mukaddime*, 34.

¹¹ Rıdvan el-Ḥaşrî, *Mukaddime*, 34-35.

¹² Rıdvan el-Ḥaşrî, *Mukaddime*, 16-19.

¹³ Rıdvan el-Ḥaşrî, *Mukaddime*, 33.

sonrakilerin rivayetlerini karşılaştırma açısından önemli bir kaynaktır.

Bu makalede temel amaç, Kur'ân Tarihi ve Tefsir Usulü açısından müellifin kullandığı ayetlerin tespitini yapmak ve müellifin rivayetlerini özellikle erken dönem siyer, megâzî ve tefsir kaynaklarıyla karşılaştırmaktır. Zira erken dönem eseri olması sebebiyle bu tespit ve kıyas önem arz etmektedir. Bu esnada, çalışmanın hacmi dikkate alınarak müellifin verilerinin tahkik ve değerlendirmesine kısaca temas edilecektir. Allah, peygamberler, melekler vb. kelimelerin yazımı sonrasında eklenen sena ve övgü ifadeleri sadece ilk geçtiği yerlerde kullanılacaktır.

1. Resûlullah'ın Elçi Olarak Görevlendirilmesi ve İlk Vahiye

İslam'ı veya Hz. Muhammed'in hayatını inceleyen tarih kaynakları nübüvvet öncesi siyasal, sosyal, dini ve kültürel hayatı ele aldıkları gibi Hz. Muhammed'in kişisel hayatını doğumu öncesi ve sonrasıyla ayrıntılı bir şekilde incelemektedirler. Bu, nüzûlün başlangıcını ve mahiyetini tespit etme yönüyle Kur'ân Tarihi araştırmalarının da uzak kalamayacağı bir çalışma alanıdır.

Ayetleri kullanımını Tefsir ilmi ve Kur'ân Tarihi açısından incelediğimiz eserinde Süleyman b. Tarhân, Hz. Muhammed'in elçilik görevlendirilmesi öncesinde Kâbe'nin onarılmasını anlatmakta, bu esnada Hz. Peygamber'in taş taşıdığını, Haceru'l-esved'in yerleştirilmesinde hakemlik yaptığını bildirmekte ve bu onarımın bi'setten beş yıl öncesinde gerçekleştiğini haber vermektedir.¹⁴ İlk dönem siyer ve megâzî kaynakları peygamberlik öncesinde Kâbe'nin onarımı, Hz. Muhammed'in hakemliği ve bu onarımın tarihi hakkında benzer bilgiler vermektedirler.¹⁵ İbn Hişâm (ö. 218/833), İbn İshâk'a (ö. 151/768) dayanarak te'lif ettiği eserinde bu esnada Hz. Muhammed'in otuz beş yaşında olduğunu haber vermektedir. İbn Tarhân'ın verdiği bu bilgiler, diğer siyer kaynaklarındaki bilgilerle uyumlu bir şekilde, peygamberliğin kırk yaşlarında başladığına işaret etmektedir.

Bi'setin, Kâbe'nin onarımından sonraki beşinci yılının başlarında gerçekleştiğini söyleyen müellif, Hz. Muhammed'in nübüvvetle görevlendirilmesinin ilk olarak uykuda gördüğü bir rüya ile gerçekleştiğini ve bu rüyayı da eşi Hz. Hatice'ye (ö. 620) anlattığını haber vermektedir.¹⁶ Hz. Âişe'den (ö. 58/678), peygamberlik alametlerinin sadık rüya ile başladığına dair bir haber ilk dönem siyer

¹⁴ İbn Tarhân, *Kitâb-ı Sireti Rasûlillâh* (Riyâd: Merkezü'l-Melik Fayşâl li'l-Buhûş ve'd-Dirâsâtu'l-İslâmiyye, 1443), 52.

¹⁵ İbn İshâk, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İshâk b. Yesâr, *Siretu İbn İshâk*, thk. Suheyl Zekkâr (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1978), 103-110; İbn Hişâm, Ebû Muḥammed Cemâleddîn 'Abdulmelik, *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafâ es-Sekkâ vd. (Kahire: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1375), 1/192-196.

¹⁶ İbn Tarhân, *Sire*, 53.

kaynaklarında nakledilmiştir.¹⁷ Ancak burada söz konusu rüyanın Hatice'ye anlatımından söz edilmemektedir. Bununla birlikte Hz. Muhammed'in, Cebrâil'i (as) ilk olarak rüyada gördüğü ve bu rüyayı eşine anlattığı kaynaklarda yer almaktadır.¹⁸ Bu durumda İbn Tarhân'ın bu rüyayı peygamberlik görevinin başlangıcı olarak değerlendirdiği sonucu çıkmaktadır.

Kur'an Tarihi açısından önemli bir konu da ilk vahiy ve bu çerçevede yaşananlardır. Bu konuyu geniş bir şekilde aktaran müellif, Kureyş'in putlara yönelik yaptıklarından uzak duran Hz. Muhammed'in, bazı putlarını tazim için tören düzenledikleri bir günde Hira'ya çıktığını anlatmaktadır. Buna göre Cebrâil, bu esnada ona yaklaşmış, Hz. Muhammed ise büyük bir korkuya kapılmıştır. Cebrâil, elini göğsüne ve iki kürek kemiği arasına koyarak "Allahım! Yükünü hafiflet, göğsünü ferahlat, kalbini arındır." ve "Müjdeler olsun sana Ey Muhammed! Sen, bu ümmetin peygamberisin. Oku!" demiştir. Hz. Muhammed, dehşete düşmüş bir şekilde ve korku içerisinde "*Ben hiçbir zaman kitap okumadım ve bunu yapamam, yazamam ve okuyamam.*" diyebilmiştir. Sonrasında Cebrâil, onu iyice sıkıp ve "oku" deyince Hz. Muhammed "*Okuyacak bir şey göremiyorum. Ben okuma da yazma da bilmem.*" diye mukabelede bulunmuştur. Bunun ardından Cebrâil, onu bir serginin üzerine oturtmuş ve - müellif burada 'söylenildiğine göre' kaydını düşmektedir- tıpkı inci/yakut tablosu gibi Hz. Muhammed'in (gelecekteki) niteliklerini ve güzel (akıbetini) izlemiştir. Sonrasında da ona el-'Alak sûresinin ilk beş¹⁹ ayetini okumuş, "Korkma ey Muhammed! Sen Allah'ın Elçisisin" sözleriyle kendisini teskin etmiş ve geçip gitmiştir.²⁰

İbn İshâk, *es-Sîre*'sinde bu karşılaşmayı bazı ifade farklılıkları olmakla birlikte benzer şekilde anlatmıştır. Ancak bu anlatımda olayın tamamen uyku esnasında rüyada gerçekleştiği açık bir şekilde ifade edilmekteyken²¹ İbn Tarhân'ın hikaye etmesinde rüyadan söz edilmemektedir. Onun, peygamberliğin rüya ile başladığını ifade ederken ilk vahiylerin nâzil olduğu süreci değil, vahiy öncesinde Hz. Muhammed'in Cebrâil'i rüyada görmesini kastettiği anlaşılmaktadır.

Müellifin anlatımına göre bu ilk karşılaşma sonrasında henüz Hira'dan inmek üzereyken Hz. Muhammed'i bir sıkıntı basmış "Nasıl yaparım? Kavmime nasıl anlatırım?" diye düşünmeye başlamıştır. Korku içerisinde ayağa kalkmışken Cebrâil, bu sefer kendi suretinde önüne geçmiştir. Hz. Muhammed, kendisine

¹⁷ İbn İshâk, *Sîre*, 120; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/234.

¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 235-237.

¹⁹ "*Seni yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O, kalem ile öğretendir. İnsana bilmediğini öğretendir.*" el-'Alak 96/1-5.

²⁰ İbn Tarhân, *Sîre*, 53-54.

²¹ İbn İshâk, *Sîre*, 121.

tamamıyla hakim olan azametli bir durumla karşılaşmıştır. Cebrâil “Korkma ey Muhammed! Ben Cebrâil, Allah'ın (cc) nebi ve resullerine gönderdiği elçisi Cebrâil. Allah'ın kerametine kesin olarak inan. Sen Allah'ın elçisisin.” demiştir.²² Bu ilk karşılaşma sonrasında cinlenmiş olabileceğine dair endişe duyduğu ve bu sebeple dağa çıkıp kendisini atmayı düşündüğü, bu esnada Cebrâil'in bir adam suretinde, semadan kendisine seslendiği ve onu teskin edip peygamber olduğuna ikna ettiğine dair bilgiler, karşılaştırma yaptığımız diğer ilk dönem kaynaklarında da anlatılmaktadır.²³ İbn Tarhân'ın anlatımında ise Cebrâil, Hz. Muhammed'e kendi suretinde görünmüş, ona semadan seslenmemiş, bizzat karşısına çıkarak hitap etmiştir.

İbn Tarhân'a göre Cebrâil'in ayrılması sonrasında Hz. Muhammed, Hira'dan dönüş yolunda karşılaştığı her ağacın ve taşın kendisine secde ettiğini ve “selam sana ey Allah'ın elçisi” dediğini görünce nefsi yatışmış ve Allah'ın kendisine olan kerametine ikna olmuştur. Bununla birlikte bu duruma da şaşırmıştır. Eşinin yanına dönmüş ancak zaman zaman tekrar eden bazı sesler duymuş, ışık görmüş ve bazı müjdeler duymuştur. Yine böyle bir durum yaşandığı sırada Hatice'ye de durumunu anlatmıştır. Hatice, zaman zaman sorduğu sorulara eşinin cevap vermemesi üzerine endişelenmiştir.²⁴ Nübüvvetin başlaması sıralarında taşların ve ağaçların Hz. Muhammed'i selamlamaları diğer siyer kaynaklarında da yer almaktadır.²⁵ Ancak müellifin bu anlatımında bazı ayrıntılar yer aldığı gibi kendi değerlendirmeleri de bulunmaktadır.

Bu süreçte Hatice'nin, eşini teskin ettiğini ve onun Yahudiler tarafından beklenmekte olan bu ümmetin peygamberi olduğuna şahadet ettiğini söylediğini aktaran müellif, önemli bir ayrıntıya işaret etmektedir. Buna göre Hz. Muhammed ile evliliğinden yirmi yıl kadar önce genç bir nasihatçı olan Rahib Bahîrâ'nın, onun peygamberliğini Hatice'ye haber verip onunla evlenmesini istemiştir.²⁶ İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'sinde de Hz. Muhammed'in, Hatice ile evliliği öncesinde Şam'a doğru yaptığı bir ticaret esnasında bir ağaç altında dinlenmesini peygamberlikle ilişkilendiren bir rahipten söz edilmektedir.²⁷ Ancak burada Hatice yer almadığı gibi evlilikten de söz edilmemesi, müellifin farklı bir olaya atıfta bulunduğuna işaret edebileceği gibi onun ifadelerinin konuyla ilgili yeni bilgiler verdiği de düşünülebilir.

Vahyin başlangıcını nispeten geniş bir şekilde anlatan İbn Tarhân, Cebrâil ile Hz.

---

²² İbn Tarhân, *Sîre*, 54.

²³ İbn İshâk, *Sîre*, 121.

²⁴ İbn Tarhân, *Sîre*, 54-55.

²⁵ Bk.: İbn İshâk, *Sîre*, 120.

²⁶ İbn Tarhân, *Sîre*, 55.

²⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/187.

Muhammed'in bu ilk karşılaşmaları sonrasında Hatice'nin bazı ziyaretlerinden söz etmektedir. Buna göre Hatice önce Mekke yakınlarında olan Bahîrâ isimli rahibe, ardından Utbe b. Rebîa'nın (ö. 2/624) Ninova halkından Nasrânî olan kölesi Addâs'a ve son olarak da yine Nasrânî olup yaşı ilerlemiş olan amcaoğlu Varaka b. Nevfel'e (ö. 610 [?]) gitmiş ve onlardan Cebrâil hakkında bildiklerini anlatmalarını istemiştir. Hatice Cebrâil'in, Allah'ın kulu ve elçisi, Allah'ın resullerine gönderdiği emîni, Meryem oğlu İsbâ'yı kendisiyle desteklediği yoldaşı olduğu bilgisini onlardan almıştır. Ayrıca Varaka, Hatice'den eşini yanına göndermesini talep etmiştir. Hatice, Varaka'nın huzurundan ayrılıp Hz. Muhammed'in yanına döndüğü esnada Cebrâil el-Çalem sûresinin ilk altı ayetini²⁸ Hz. Muhammed'e bildirmiştir.²⁹ Hira'daki karşılaşma sonrası Hatice'nin Varaka'yı ziyareti ve Hz. Muhammed'i onunla görüştürmesi farklı kaynaklarla desteklenmekle birlikte³⁰ onun bu olay sonrasında bir rahiple görüşmesine değinilmemektedir. Hatice'nin kervanı için Şam tarafına yolculuğu sırasında rahiple karşılaşmasından ve hakkında söylediklerinden Varaka'nın da bilgi sahibi olduğu aktarılmaktadır.³¹ Cebrâil ile ilk karşılaşma sonrası Hatice'nin söz konusu ziyaretleri esnasında adını verdiği rahip bilgisi, iki rivayet arasında bir karıştırma söz konusu değilse, yeni bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ilk dönem kaynaklarda olmamakla birlikte Hatice'nin, Varaka'dan önce veya sonra, yaşlılığından dolayı gözlerine perde inmiş olan rahip Addâs'a gittiği ve ona Cebrâil hakkında sorular sorduğu, dönüşünde de Cebrâil'in Hz. Muhammed'e el-Çalem sûresinin ilk altı ayetini okuduğunu gördüğü sonraki dönem tarih eserlerinde geçmektedir.³²

Müellifin anlatımına göre Kureyşliler, Bahîrâ'nın ve Addâs'ın Hz. Muhammed hakkında söylediklerini duymuşlar ve "O mecnundur" şeklinde ifadeler kullanmışlardır. el-Çalem sûresi beş ve altıncı ayetleri de işte bu sözler üzerine nâzil olmuştur.³³ Bazı müşriklerin Hz. Muhammed hakkında "mecnun" nitelemesinde bulunmalarının sonrasında el-Çalem sûresinin söz konusu ayetlerinin nâzil olduğu, müellifin çağdaşı olan Mukâtil'in (ö. 150/767) tefsirinde

---

²⁸ "Nün, Kaleme ve onunla yazılanlara andolsun ki Rabbinin nimeti şahittir ki sen mecnun değilsin. Muhakkak senin için bitmeyen bir ecir vardır. Ve sen yüce bir ahlak üzeresin. O halde pek yakında sen de göreceksin onlar da görecekler. Hanginizin mecnun olduğunu." el-Çalem 68/1-6.

²⁹ İbn Tarhân, *Sîre*, 55-57.

³⁰ İbn İshâk, *Sîre*, 122; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/238.

³¹ İbn İshâk, *Sîre*, 114.

³² Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan, *Târîhü'l-ğamîs fî ahvâli enfesi'n-nefis* (Beyrut: Daru Sadır, ts.), 1/284; Halebî, Ebu'l-Ferec Nureddîn 'Alî b. İbrâhîm b. Ahmed, *es-Sîretü'l-Halebiyye* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427), 1/348-349.

³³ İbn Tarhân, *Sîre*, 57.

de yer almaktadır.³⁴ Ancak burada Bahîrâ veya Addâs'ın sözlerinin müşrikler üzerindeki etkisinden söz edilmediği gibi nüzûl zamanı da belirtilmemektedir. Atâ'dan (ö. 114/732) nakledilen bir haberde ilk nâzil olan ayetlerin el-'Alağ sûresinden, sonrasında da el-Çalem ve el-Muzzemmil surelerinden bazı ayetlerin nâzil olduğu ifade edilmektedir.³⁵ Bu da müellifin ifadeleriyle uyumluluk arz etmektedir.

İlk vahiylerin ardından fetretü'l-vahy üzerinde de duran müellif, el-Çalem sûresinin söz konusu ayetlerinden sonra bir süre Cebrâil'in vahiy bildirmediğini ve bunun üzerine Kureyşlilerin de "Artık Muhammed'in yeni bir şey getirdiğini göremiyoruz. Şayet ona gelen Allah'tan gelmiş olsaydı, ondan öncekilerde olduğu gibi sözlerinin devamı gerekirdi. Kendisine gelen onu terk etti ve ona darıldı." dediklerini nakletmektedir. Bunun sonrasında ise arada ne kadar zaman geçtiğinden söz etmeden, Cebrâil'in Hz. Peygamber'e gelerek "*Ey Muhammed! Allah (cc) sana eđ-Đuĥâ ve el-İnşirâĥ surelerinden vahyetmiştir.*" dediğini aktarmaktadır. Ancak burada surelerin tamamı mı yoksa bazı ayetlerinin mi nâzil olduğunu bildirmemekle birlikte metinde sadece el-İnşirâĥ sûresinin ilk ayeti yer almaktadır.³⁶ Müellifin bu anlatım üslubu İbn İshâk'ın anlatımıyla da uyumludur.³⁷ Zira onun ifadelerinde vahyin bir süre kesildiği ifade edilse de bu zaman aralığının ne kadar olduğundan söz edilmemektedir. Bununla birlikte bu ara sonrası sadece eđ-Đuĥâ sûresinin nüzûlünden bahsedilmektedir. Erken dönem kaynaklarda bu surenin nüzûl sebebi olarak Cebrâil'in bir süre gelmemesi, bu esnada müşriklerin Hz. Muhammed hakkındaki sözleri gösterilmekte olup vahyin kesildiği zaman dilimi ile ilgili olarak da üç gün ve kırk gün süreleri verilmektedir.³⁸

İlk nâzil olan ayet/ayetler konusu Hadis, Kur'ân Tarihi ve Ulûmü'l-Kur'ân kaynakları ve tefsirlerde genişçe yer almıştır. Buna göre el-'Alağ sûresinin ilk beş ayeti, el-Müddeşsir sûresinin ilk üç ya da beş ayeti ve el-Fâtiĥa sûresi ilk nâzil olan Kur'ân bölümleri olarak dile getirilmiştir.³⁹ İbn Tarĥân'ın anlatımları bu konuda genel kanaati yansıtmakta, ancak o görüşünü temellendirme ve destekleme çabasına girmektedir.

---

³⁴ Muĥâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muĥâtil b. Suleymân*, thk. 'Abdullâĥ Maĥmûd Şeĥâte (Beirut: Mu'essesetu'l-Târîĥi'l-'Arabî, 2002), 4/397.

³⁵ el-Mâverdi, *en-Nuket ve'l-'uyûn*, thk. es-Seyyid b. 'Abdılmaĥşûd b. 'Abdurrahîm (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye - Mu'essesetu'l-Kutubi's-Şeĥâfiyye, ts.), 6/309.

³⁶ İbn Tarĥân, *Sîre*, 58-59.

³⁷ İbn İshâk, *Sîre*, 135.

³⁸ Muĥâtil, *Tefsîr*, 4/731; eĥ-Çaberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. 'Abdullâĥ b. 'Abdulmuĥsin et-Turkî (Kahire: Dâru Hecr, 2001), 24/486.

³⁹ Mustafa Öztürk, *Tefsirin Halleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 99.

2. Mekke Dönemi Olayları

Kur'ân, insanlık için bir rehber olma iddiasını dile getirmesinin yanında nazil olduğu toplumun süregelen hayatına da pek çok yönüyle temas etmektedir. İbn Tarhân'ın da Hz. Muhammed'in hayatına ilişkin eserinde yaşanan bazı olaylarla ayetler arasında bağlantı kurduğunu görmekteyiz.

2.1. Müşriklerin Davete Karşı Direnç Göstermeleri

Davetin başlangıcı, özellikle de açıktan davet sonrası putperest Mekke halkının yeni dine ve ona inananlara karşı olumsuz tutumu çeşitli şekillerde tezahür etmiştir. Bu konuya değinen müellif, belli bir zaman dilimi belirtmeksizin, Mekke döneminde tebliğini yapması esnasında Hz. Peygamber'in, müşriklerin eziyet ve yalanlamalarıyla karşılaştığını ve bunun üzerine inkarcılara karşı *"Allah, hayat veren olduğu gibi, seni öldürecek olan ve sonra da kendisini ve elçisini yalanlayan sebebiyle seni cehenneme sokacak olandır."* dediğini ve ardından da Yâsîn sûresinin son yedi ayetinin⁴⁰ nâzil olduğunu aktarmaktadır.⁴¹ Müellif, söz konusu inkarcının kimliğinden söz etmemektedir. Ubey b. Halef'in (ö. 3/625) elinde çürümüş bir kemikle Hz. Peygamber'e gelip kemiği ufalayarak *"Çürüdükten sonra Allah bunu tekrar diriltir mi diyorsun?"* demesi üzerine onun, *"Seni, ölümünden sonra diriltir ve cehenneme koyar."* şeklinde karşılık verdiği, ardından da bu ayetlerin nâzil olduğu erken dönem tefsir kaynaklarında yer almaktadır.⁴² Bu haber müellifin naklinin içeriğiyle uyumludur.

2.2. Habeşistan'a hicret

Müşriklerin gittikçe artan eziyetleri karşısında bir grup müslümanın Habeşistan'a gittiğini anlatan müellif, buradaki bir grup keşiş ve rahibin, gelen müslümanlardan rahatsızlıklarını dile getirmek üzere toplanıp dönemin meliki Necâşî'ye (ö. 9/630) *"Bu toplulukla bir araya geleceğimiz bir toplantı organize et. Biz de onlar da fikirlerimizi söyleyelim. Onların İsâ (as) ile ilgili olarak 'O Allah'ın kuludur' dediklerini duyuyoruz."* sözlerini nakleder. Bunun üzerine Necâşî'nin, isteklerini yerine getirerek bir toplantı organize ettiğini ve aralarında yaptıkları tartışmaları aktaran müellif, keşiş ve rahiplerin, Ca'fer (ö. 8/629) ve arkadaşlarına *"İbrâhim'in (as) dini hakkında ne düşünüyorsunuz"* diye sorduklarını, *"O, hanif ve müslümandı, müşriklerden de değildi."* cevabını almaları üzerine de Hristiyan din

⁴⁰ Yâsîn 36/77-83.

⁴¹ İbn Tarhân, *Sîre*, 61.

⁴² Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 2004), 2/820.

adamlarının “Biz İbrâhim’e sizden daha layık olanlarız.” şeklinde mukabelede bulduklarını aktarır. Cebrâil’in, Necâşî’nin huzurunda yaşanan bu münakaşayı Hz. Peygamber’e haber verdiğini söyleyen müellif, bunun üzerine “*İnsanlar içerisinde İbrâhim’e en layık olanlar, ona uyanlar, bu elçi ve bu müminlerdir. Allah, inananların velisidir*”⁴³ ayetinin bildirildiğini ifade eder.⁴⁴ Hz. İshâ ile ilgili bu anlatımlar erken dönem siyer kaynaklarında yer almakla birlikte⁴⁵ bu karşılaşma esnasında Hz. İbrâhim hakkında bir tartışmaya rastlanmamaktadır. Necâşî’nin, Hz. İbrâhim’in taraftarlarına sahip çıkacağını söylemesinin Kureyş temsilcileri tarafından hayretle karşılanması ve bu esnada söz konusu ayetin Medine’de olan Resûlullah’a nâzil olması da bazı tefsir kaynaklarında da yer almaktadır.⁴⁶

2.3. Ebû Tâlib’in Ölümü ve Eziyetlerin Şiddetlenmesi

İslam’ın tevhidî öne çıkarmasından müşriklerin hoşlanmadıklarını, buna tepki gösterdiklerini anlatan İbn Tarhân, onların şu sözlerini nakletmektedir: “Muhammed bize tüm ilâhlarımızı terk etmemizi, sadece tek bir ilâha kulluk etmemizi emrediyor. İlâhlarınıza sahip çıkın. Onun yaptığı uydurma bir şeydir. Muhammed yakında bunu terk edecek, amcası ölecek ve biz de onu bu topraklardan süreceğiz.” Müellif, müşriklerin bu yaklaşımı üzerine “*Onlar, kendilerinden bir uyarıcının gelmesini garipsediler. O kafirler ‘Bu, yalancı bir sihirbazdır, dediler. O ilâhları tek bir ilâh mı yapmış! Bu gerçekten şaşılacak bir şeydir. Onlardan lider takımı öne atlayıp ‘Haydi yürüyün, ilâhlarınıza bağlı kalın. Bu, sizden beklenen şeydir. Biz, son dönemdeki topluluklarda da böyle bir şey işitmedik. Bu, uydurmadan başka bir şey değildir. Bu zikir, içimizden ona mı indî’ dediler. Belli ki onlar benim uyarımdan kuşku duyuyorlar. Daha doğrusu onlar azabımı henüz tatmadılar.*”⁴⁷ ayetlerinin nâzil olduğunu söylemektedir.⁴⁸ Söz konusu ayetlerin, Ebû Tâlib’in (ö. 620), vefatı öncesinde Kureyş müşriklerinin talebiyle yeğeni ile görüşmesi ve Hz. Muhammed’in de tevhid üzere ısrarcı olduğunu vurgulaması sonrasında müşriklerin buna karşı itirazlarını dile getirmeleri bağlamında nâzil olduğu farklı kaynaklarda da ifade edilmektedir.⁴⁹

Hz. Muhammed’in, amcası Ebû Tâlib’e sevgisi, hürmeti, onun müslüman olması

⁴³ Âl-i ‘İmrân 3/68.

⁴⁴ İbn Tarhân, *Sîre*, 66-67.

⁴⁵ İbn İshâk, *Sîre*, 215; İbn Hîşâm, *es-Sîre*, 1/337.

⁴⁶ Şa’lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur’ân*, thk. Ebû Muhammed b. ‘Âşûr (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, 1422), 3/90; el-Begavî, Ferrâ’, *Me’âlimu’t-tenzil fi tefsiri'l-Kur’ân*, thk. ‘Abdurrezâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, 1420), 1/455.

⁴⁷ Şâd 38/4-8.

⁴⁸ İbn Tarhân, *Sîre*, 71.

⁴⁹ Bk.: İbn Hîşâm, *es-Sîre*, 1/83; eṭ-Ṭaberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/19.

konusundaki isteği ve beklentisi bazı ayetlerle ilişkilendirilmektedir. Bu konuya değinen İbn Tarhân, kavminin öfke ve panik hallerini gören Ebû Tâlib'in, Hz. Peygamber'e "Ey kardeşimin oğlu! Kavmin panik içerisinde. Halbuki sen onlara yönetim konusunda bir kötülük yapmadın. Konuşmanda da bir haksızlık yapmadın" dediğini nakletmektedir. Hz. Peygamber'in de bu sözleri üzerine amcasına karşı iyi duygular hissettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Ebû Tâlib'in, akrabalarını toplayarak kabilesi Hâşimoğullarını Hz. Muhammed'e itaat etmeye ve onu tasdik etmeye çağırdığını, bunun üzerine Allah'ın elçisinin "*Onlar için nasihatte bulunuyorsun ancak aynı nasihati kendine yapmıyorsun.*" dediğini belirtmektedir. Amcasından tevhidi ikrar etmesini ve kıyamet gününde bu konuda onun lehine şahitlik etmeyi arzuladığını söylemesi üzerine, Ebû Tâlib'in ölüm öncesinde korkaklıkla itham edilmekten ve ailesine zarar verilmesinden endişe duyduğunu aktarmaktadır. Müellif, Hz. Muhammed'in, amcasının İslam'a girmesi konusundaki çabaları üzerine "*Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin. Fakat Allah dileyeni hidayete erdirir. Doğru yolda olanları en iyi bilen de O'dur*"⁵⁰ ayetinin nâzil olduğunu bildirmektedir.⁵¹ İbn İshâk da konuyu anlatımında bazı farklılıklara yer vermekle beraber ayetin nüzûl sebebi olarak aynı içerikleri dile getirmektedir.⁵²

2.4. Ömer b. Hattâb'ın Müslüman oluşu

Hz. Ömer'in (ö. 23/644) müslüman oluşu, ayetlerin yazıya geçirilmesi ve nüzûl kronolojisi açısından büyük önem arz etmektedir. Zira onun müslüman oluşunu ele alan rivayetlerde bazı Kur'ân bölümlerinin şahıslar tarafından yazılı bir şekilde edinildiği nakledilmektedir. Konuya değinen İbn Tarhân, Resûlullah'ın bir gece "*Allahım! İslam'ı Ömer b. Hattâb veya Ebû Cehil (ö. 2/624) ile izzetlendir*" şeklinde dua ettiğine dair bir iddiadan söz etmektedir.⁵³ Sonrasında Ömer b. Hattâb'ın, İslam'a girişiyle ilgili farklı kaynaklarda da yer alan süreçleri anlatan müellif, kız kardeşinin kapısına gelince onların Kur'ân okumalarını duyduğunu haber vermektedir. Buna göre Ömer kapıyı çalınca kız kardeşi endişelenerek ellerindeki sahifeyi kaldırmış, misafirleri, Habbâb b. Eret (ö. 37/657) ise saklanmıştı. Kız kardeşi kapıyı açmış, Ömer eve girmiş ve sadece kız kardeşini ve eniştesini görünce "*Ben kapıdayken duyduğum evinizdeki bu heymene*"⁵⁴ ne idi?" diye sormuştur. Kız kardeşi, aralarında sohbet ettiklerini söyleyince Ömer, "Lât ve

---

⁵⁰ el-Şaş 28/56.

⁵¹ İbn Tarhân, *Sire*, 72.

⁵² İbn İshâk, *Sire*, 237-238.

⁵³ İbn Tarhân, *Sire*, 74.

⁵⁴ Muhakkik, bir şey öğrenme ve üzerinde mütalaa etmeye heymene dendiğini belirtmiştir. İbn Tarhân, *Sire*, 74.

Uzzâ'ya yemin olsun ki ne konuştuğunuzu öğrenmeden bu evden çıkmayacağım. Sizin Muhammed'e tâbi olduğunuzu işittim. Duyduğum bu heymenenin, yazmış olduğunuz bir kitap olduğunu biliyorum. Onu bana gösterin, bakayım" demiştir.⁵⁵ İbn Tarhân'ın bu ifadeleri, bazı ayetlerin yazılı nüshalarının müslümanların hanelerinde mevcut olduğuna dair verileri desteklemektedir. Ayrıca Hz. Ömer'in, eniştesi Saîd b. Zeyd (ö. 51/671 [?]) ve kız kardeşi ile yaşadığı bazı tartışmalara yer verirken, kitabı alınca kadar evden ayrılmayacağına yemin ettiğini söylemesi de bazı ayetlerin yazılı olarak varlığını desteklemektedir. Bu anlatıma göre Hz. Ömer'in eline alıp okuduğu ayetler, Tâhâ sûresinin başından on dördüncü ayete kadar olan bölümüdür.⁵⁶ Hz. Ömer'in, Habeşistan'a hicretten sonra müslüman olduğunu aktaran İbn İshâk, Tâhâ sûresinin bu olaydan önce nâzil olduğunu, Habbâb b. Eret'in bu esnada Tâhâ ve et-Tekvîr sûrelerini öğrettiğini belirtmektedir. İbn İshâk'a göre Hz. Ömer, Tâhâ sûresinden 1-16, et-Tekvîr sûresinden de 1-14 arası ayetleri okumuştur. Kız kardeşi ise, necis olduğu için Ömer b. Hattâb'a gusül abdesti alması gerektiğini, zira ayetlere ancak temiz olanların dokunabileceğini söyleyerek el-Vâkı'a sûresi 79. ayetini kullanmıştır.⁵⁷

Hem İbn Tarhân'ın eseri hem de diğer siyer kaynakları Tâhâ sûresinin, Hz. Ömer'in müslüman oluşu öncesinde nâzil olduğu ve ayetlerin yazılı bir şekilde müslümanların ellerinde bulunduğu konusunda ittifak etmekle beraber, olayın yaşandığı esnada okunan sure ve ayetler hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bununla birlikte tüm bu haberler, söz konusu sure ve ayetlerin bu olay öncesi nâzil olduğunu teyit etmekte ve Kur'an tarihine ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır.

2.5. Tâif Yolculuğu

Mekke müşriklerinin müslümanlara yönelik sertleşen tavırları sonrasında Hz. Muhammed, halkını İslam'a davet edip desteklerini almak amacıyla Tâif'e bir yolculuk yapmıştı. İbn Tarhân, bu seyahat ile ilgili bilgileri tarih vermeksizin zikretmekte, bu esnada karşılaştığı kötü muamele sonrası Hz. Muhammed'in üzgün ve korku içerisinde, ayakları ve bacakları kanatılmış bir şekilde şehirden çıktığını ve bir duvar dibinde dinlenmek üzere durduğunu nakletmektedir. Buna göre orada Utbe b. Rebîa b. Abd-i Şems, kardeşi Şeybe b. Rebîa ve köleleri Addâs üzüm hasat etmekteydi. Hz. Peygamber, onların Allah'a ve elçisine düşman olduklarını anlamış,⁵⁸ onlardan saklanmak amacıyla bir üzüm bağında oturmuş, bacaklarındaki kanları temizlemekteydi. Onu gören bahçe sahipleri, Tariflilerin

---

⁵⁵ İbn Tarhân, *Sîre*, 75.

⁵⁶ İbn Tarhân, *Sîre*, 75.

⁵⁷ İbn İshâk, *Sîre*, 181-183. Hz. Ömer'in müslüman oluşu ve bu esnada okunan ayetler hakkındaki farklı rivayetler için bk.: İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/342-348.

⁵⁸ İbn Tarhân, *Sîre*, 78.

yaptığı eziyete şaşırılmışlar, ancak ona üzüm ikram etmemenin de yanlış olduğunu düşünmüşlerdir. Efendilerinin emri ile Addâs, Hz. Peygamber'e üzüm ikram etmiş ve yanına oturmuştur. Resûlullah, onunla sohbet etmiş, nereli olduğunu sormuş, Ninova'lı olduğunu söyleyince kendisine Yûnus (as) peygamberden bahsetmiştir. Anlatılanlara şaşırarak birlikte doğru söylediğini tasdik eden Addâs, secdeye kapanmış ve Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna şahitlik ettiğini ifade etmiştir.⁵⁹ Hz. Muhammed'in, Addâs ile bu olay çerçevesindeki karşılaşmaları hakkındaki anlatı farklı kaynaklarda da yer almaktadır.⁶⁰ Bununla birlikte İbn Tarhân, vahyin başlangıcı esnasında Hz. Hatice'nin Addâs'a, Resûlullah'ın yaşadıklarını anlatıp görüşlerine başvurduğunu anlatmıştır. Oysa burada Addâs'ın, dinledikleri karşısında şaşkınlık yaşadığından söz ederken onun Hz. Muhammed'in peygamberliği ile ilgili daha önce hiçbir şey duymadığı ve bilmediği izlenimini uyandırmaktadır. Müellifin, olayları anlatımda kişiler ve olaylar arası bağlantıyı kurmadığı görülmektedir.

3. Medine'ye Hicret

Hz. Muhammed'in Medine'ye hicret etmesini anlattığı bölümde İbn Tarhân, onu öldürmek üzere evinin çevresinde bekleyenlerin sabah vakti yatağında Alî b. Ebî Tâlib'i gördüklerinde "Arkadaşın nerede?" diye sorduklarını, onun da bilmediğini söylemesi üzerine kendisini azarlayıp dövdüklerini, mescide⁶¹ götürüp bir süre tuttukten sonra salıverdıklarını anlatmaktadır. Hicret esnasında Allah'ın, elçisini ve arkadaşını, müşriklerin tuzaklarından kurtardığını söyleyen müellif, "*Hani o kafirler seni hapsetmek, öldürmek veya çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurmaktayken Allah da onlar için tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.*"⁶² ayetinin bu durumu anlattığını söylemektedir.⁶³ İlk dönem tefsir kaynaklarında da söz konusu ayetin tefsiri bağlamında müşriklerin önde gelenlerinin Dârünnedve'de bir araya gelerek, hicret etme hazırlığı içerisinde olduğunu öğrendikleri Hz. Muhammed hakkında müzakere yaptıkları anlatılmaktadır. Bu müzakerelerde onu hapsetme ve şehirden çıkarma fikrini tartıştıktan sonra onu öldürmenin en doğru seçenek olacağı konusunda hemfikir olmuşlardır. Durum Cebrâil aracılığıyla bildirilmiş, hicret emri üzerine planları boşa çıkmıştır.⁶⁴ İbn Tarhân'ın ifadeleri ve tefsirlerdeki izahlara göre Medine'de

---

⁵⁹ İbn Tarhân, *Sîre*, 79.

⁶⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/421.

⁶¹ Müellifin burada Kabe'yi kastettiği düşünülmektedir.

⁶² el-Enfâl 8/30.

⁶³ İbn Tarhân, *Sîre*, 86.

⁶⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, 2/110; eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/134.

nâzil olan bu ayetin geçmişte yaşanmış bir olaya atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Muhammed'in hicret etmek üzere evinden ayrıldığıнын anlaşılması üzerine Ebû Cehil'in emriyle bir grup müşrikin kan ve ayak izlerini takip ederek mağaraya kadar onların peşlerinden geldiklerini söyleyen İbn Tarhân, mağaraya yaklaştıklarında Ebû Bekir'in gelenleri gördüğünü ve endişelendiğini, Hz. Peygamber'in ise arkadaşını teskin ettiğini ifade etmektedir. Müellif, takibin durduğunu, Allah'ın mağara etrafında dolaşanlara mağaranın içini göstermediğini ve bu konuyla ilgili et-Tevbe sûresi kırkınıncı⁶⁵ ayetini indirdiğini dile getirmektedir.⁶⁶ Hicreti anlattığı bölümde müellif, cihada çıkmada çekingen davranan müslümanları teşvik etmek üzere Medine'de nâzil olan ve Allah'ın lütfunu anlatan bu ayete işaret etmektedir.

4. Seriyeye ve Gazveler

Kur'ân, nüzûlü esnasında gerçekleşen bazı gazvelerle ilgili yaşananlara temas etmektedir. Müellif de Hz. Muhammed'in bazı gazve ve seriyelerini anlatırken ayetlere atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda kronolojik olarak ayet kullandığı ilk gazve Bedir savaşı öncesi Kureyş kervanı üzerine gönderilmiş olanıdır. İbn Tarhân, net bir tarih vermemekle birlikte Hz. Peygamber'in altı kişilik bir ekibi⁶⁷ Kureyş kervanlarını gözetlemek üzere Batn-ı Nahle tarafına gönderdiğini nakletmiştir. Bu esnada karşılaştıkları Kureyş kervanında bulunan Amr b. Hadramî öldürülmüş, Osman b. Abdullah ile Hakem b. Keysân (ö. 4/625) esir alınmıştır. Nevfel b. Abdullah ise atıyla kaçarak ertesi gün sabah vakti Mekke'ye dönmüştür. Tam da bu arada Recep ayı girmiştir. Nevfel, kervandaki arkadaşlarının başına gelenleri Kureyşlilere haber vermiştir. Sefere katılan sahabe de aldıkları ganimetler ve esirleriyle Hz. Peygamber'in yanına dönmüşler, gündüz bir toplulukla karşılaştıklarını, gecesinde hilali gördüklerini ancak Receb ayında mı yoksa Cumâdelâhir'de mi olduklarını bilemediklerini anlatmışlardır. İbn Tarhân, haram aylar içerisinde kan döküp esirler almaları sebebiyle müşriklerin, müslümanlar aleyhinde konuştuklarını, durumun Hz. Muhammed'e iletildiğini, sonrasında da *"Sana Haram ayları ve o aylarda savaşmayı soruyorlar. O aylarda savaşmak çok büyük bir günahdır. Ancak Allah yolundan alıkoymak, O'na ve Mescid-i Haram'a hürmetsizlik etmek ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük bir*

---

⁶⁵ "Eğer sizler ona yardım etmezseniz şunu bilin ki kafirler onu çıkmaya zorladıklarında iki kişinin ikincisiyken Allah ona yardım etmişti. Hani o ikisi mağaradayken arkadaşına 'Üzülme! Allah bizimle beraberdir.' Diyordu..." et-Tevbe 9/40.

⁶⁶ İbn Tarhân, Sîre, 86-87.

⁶⁷ İbn Tarhân, Sîre, 92.

*günahtır...*⁶⁸ ayetinin vahyedildiğini nakletmiştir.⁶⁹ Ayetin nüzül sebebi olarak nakledilen bu olayın Abdullah b. Cahş komutasında, Mekke'nin doğusunda Tâif yolu üzerinde yer alan Nahle Vadisi'nde vuku bulan Nahle Seriyyesi olduğu ve İlk Bedir savaşı olarak adlandırılan gazveden sonra gerçekleştiği farklı kaynaklarda yer almaktadır.⁷⁰

4.1. Bedir Gazvesi

Müellif, Bedir Gazvesi'ni anlattığı bölümde siyer açısından önemli ayrıntılara temas ettiği gibi olaylarla bazı ayetler arasında da ilişki kurmaktadır. Onun anlatımına göre Cebrâil, Kureyş kervanının Şam'dan dönmekte olduğunu, içerisinde Ebû Süfyân (ö. 31/651-52) ve Mahreme b. Nevfel ez-Zuhrî'nin (ö. 54/674) de yer aldığı kırk atlinin bulunduğunu Resûlullah'a haber vermiş ve birlik hazırlamasını emretmiştir. Resûlullah da muhacir ve ensarı bunun için seferber etmiştir. Sefere çıkan Resûlullah, kervanı ve içinde bulunanları gözetlemesi için ensardan Adiy b. Ebi'z-Zeğbâ'yı görevlendirmiştir. Kervandaki Kureyşliler onu fark etmiş Mekke'ye haber salmışlardır. Bunun üzerine Kureyş'in hazırladığı birlik Benî Kinâne bölgesi yakınlarına varınca kervanın kurtulduğu ve sahil yolunu tuttuğu; Hz. Muhammed'in ve ashabının ise Safrâ bölgesinde olduğu haberi Mekke'den hareket eden kafileye ulaşmıştır. Geri dönmek istedilerse de Ebû Cehil, buna karşı çıkmıştır. Hz. Muhammed'in gözcülük yapmak üzere görevlendirdiği gözcü, kervanın kaç kişiden meydana geldiğini ve içinde kimlerin ve nelerin bulunduğunu Resûlullah'a bildirmiş ve uzaklaştığını haber vermiştir. Bununla birlikte Cebrâil, Ebi'z-Zeğbâ'nın gelişinden hemen önce Resûlullah'a gelerek müşriklerin savaş için Mekke'den yola çıktıklarını ve Allah'ın iki taifeden birini kendisine ve ashabına vadettiğini bildirmiştir.⁷¹

Konuyla ilgili anlatımını sürdüren İbn Tarhân'a göre Resûlullah, ashabıyla durumu istişare etmiştir. Muhacirlerden Ebû Bekir ve Ömer, Hz. Peygamber'in görüşüne uyacaklarını ifade etmişlerdir. Ensardan Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635 [?]) de düşüncelerini ifade ettikten sonra ne tarafa yola çıkarsa çıksın, bir kişi dahi geri kalmayıp ensarın kendisiyle beraber hareket edeceğini söylemiştir. Benzeri destek açıklamaları ensardan başkaları tarafından da dile getirilmiştir. Resûlullah bu sözlerden hoşnut olmuş ve ardından da *"Yola koyulun, savaş hazırlıklarına*

---

⁶⁸ el-Bakara 2/217.

⁶⁹ İbn Tarhân, *Sîre*, 93-94.

⁷⁰ el-Vâkıdî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Omer, *Kitābü'l-Megâzî*, thk. Marston Jones (Beyrut: Daru'l-A'lemî, 1409), 1/13; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/601-605.

⁷¹ İbn Tarhân, *Sîre*, 69-99.

başlayın, ben hangisiyle karşılaşacağımı bilemem” demiştir.⁷² Ensar ve muhacirlerden Hz. Peygamber’in cihat çağrısına destekleri İbn Hişâm’ın es-Sîre’inde yer almakla birlikte müellifin dile getirdiği ensardan bir grubun Hz. Peygamber ile münakaşa ettikleri ve ona “Şayet Medine’deyken savaşağımızı bize söyleseydiniz bizler de onun için hazırlanırdık. Fakat bize kervandan söz ettiniz.”⁷³ şeklindeki yaklaşımlarından söz edilmemektedir. Bununla birlikte ganimete tamah edenlerin varlığına işaret edilerek “Nitekim Rabb’in, hak adına seni evinden çıkardığında bazı müminler bundan hoşlanmamıştı. Hakikat açıkça ortaya çıkmasına rağmen sanki göz göre göre ölüme sürükleniyormuş gibi seninle tartışıyorlardı....”⁷⁴ ayetlerinin Mekke müşrikleriyle savaşmak yerine kervan üzerine gitmek isteyenler hakkında nâzil olduğuna işaret edilmektedir.⁷⁵ Nitekim müellif, bu durum karşısında Resûlullah’ın “Yola çıkıldıktan sonra farklı bir durum gelişti. Size emredildiği şekilde hareket edin” diyerek karşılık verdiğini nakletmiş, bazı müslümanların isteksizce hareket etmeleri üzerine söz konusu ayetlerin nâzil olduğunu aktarmıştır.⁷⁶

4.2. Benî Nadîr Gazvesi

Müellif, hicretin otuz yedinci ayının başında meydana gelen⁷⁷ Benî Nadîr Gazvesi’ni anlattığı bölümde yine tarih vermeksizin Allah’ın, Benî Nadîr kabilesi üzerine yürümesini ve onları Medine’den çıkarmasını resulüne emrettiğini söyleyerek konuyu anlatmaya başlamıştır. Buna göre Hz. Peygamber, müslümanların silahlanmasını istemiş ve onlar da Benî Nadîr üzerine yürümüşlerdir. Hz. Muhammed Benî Nadîr’den şehri terk etmelerini istemişse de onlar bunu kabul etmemişlerdir. Resûlullah bir ev ya da kaleye hâkim olunca münafıklar daha gerideki diğer bir kaleye sığınmaya çalışmış, geride bıraktıklarını tahrip ederek kendilerine siperler yapmışlardır. Diğer taraftan Resûlullah’ın ashâbı da ele geçirdikleri kaleleri ve evleri tahrip etmişlerdir.⁷⁸ Müellif, “Evlerini kendi elleriyle ve müminlerin elleriyle tahrip ediyorlardı. İbret alın ey akıl sahipleri!”⁷⁹ ayetinin bu durumu ifade ettiğini söyleyerek anlatımını Kur’ân’la desteklemektedir.

---

⁷² İbn Târḥān, *Sîre*, 99-100.

⁷³ İbn Târḥān, *Sîre*, 100-101.

⁷⁴ el-Enfâl 8/5-7.

⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/615, 667.

⁷⁶ İbn Târḥān, *Sîre*, 100-101; Karşılaştırma için bk.: el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1/131-132.

⁷⁷ el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1/363.

⁷⁸ İbn Târḥān, *Sîre*, 104.

⁷⁹ el-Ḥaşr 59/2.

Müellife göre Resûlullah, münafıkları öfkelenirmek ve böylece Allah'ın onları cezalandırması için hurma ağaçlarının kesilmesini emretmiştir. Bu hurma ağaçlarının içerisinde *levz* olarak bilinen bir çeşit hurma ağacı vardı ki bu onlar için çok büyük bir değer taşımaktadır. Bu ağaçların kesiliyor olmalarını görmek onları kedere boğmuş, “Ey Muhammed! Sana indirilenler içerisinde yeryüzünde bozgunculuk yapmak mı yoksa islah etmek mi var?” demişler ve bu konuda çokça söz sarf etmişlerdir. Bunun yanında bu gazve öncesinde münafıkların, vadettikleri yardımı kendilerine ulaştırmalarından da ümitlerini kesmişler, kalplerini de korku kaplamıştır. Hz. Peygamber'den malları, canları ve nesillerinin güvenceye alınması karşılığında şehri terk etmelerine izin verilmesini istemişlerdir. Hz. Peygamber de şehirden çıkmaları ve her üç ailenin bir deve yükü malı götürmesi üzerine onlarla anlaşmıştır. İşte bu olayda cereyan eden hurma ağaçlarının kesimi konusunda Allah *“Sizin bir ağacı kesmeniz ya da kökleri üzerinde bırakmanız tamamıyla Allah'ın izniyledir. Hem zaten o, yoldan çıkmışları cezalandırmak içindir.”*⁸⁰ ayetini; yahudilerin Medine'den çıkmaları konusunda da *“Şayet Allah, onlar için sürgünü takdir etmemiş olsaydı da onlara bu dünyada azap edecekti. Onlar için ahirette de ateş azabı vardır.”*⁸¹ ayetini indirmiştir.⁸² Müellif, söz konusu ayetleri kullanarak anlatımını delillendirmekte ve ayetlerin bağlamının anlaşılmasına yardımcı olacak veriler sunmaktadır.

4.3. Hendek Gazvesi

Hendek Gazvesinin tarihi konusunda farklı görüşler olmakla birlikte hicretin beşinci yılında meydana geldiği öne çıkarılmaktadır.⁸³ Kureyş kabilesinin önderliğinde Gaţafân, Esed ve Süleym kabilelerinin kalabalık bir birlik oluşturdukları haberinin Hz. Peygamber'e ulaştığını ifade eden müellif, buna hazırlık amacıyla müslümanların Medine çevresinde bir hendek kazmaya başladıklarını haber vermektedir. Bu esnada ashabin kırmakta başarısız olduğu bir taş Hz. Peygamber'in üç darbeyle parçaladığını ve bu durumu Fars, Rum ve Yemen beldelerinin fethinin müjdesi olarak ilan ettiğini herhangi bir kaynak ve zaman kaydı düşmeden nakletmektedir. İbn Tarhân'a göre bu gazve esnasında şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır. Muhasaranın uzun sürmesi üzerine Medine ordusunda bulunan münafıklar, Hz. Peygamber'in vaadi konusunda kuşku duymaya başlamışlar ve ensardan Muattib b. Beşir adında birisi “Muhammed bize İran, Rum ve Yemen saraylarının fethini vadetmemiş miydi? Oysa biz korkudan

---

⁸⁰ el-Ĥaşr 59/5.

⁸¹ el-Ĥaşr 59/3.

⁸² İbn Tarhân, *Sîre*, 105.

⁸³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/214; el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 2/441; Apaydın, Mehmet, *Siyer Kronolojisi* (İstanbul: Kuramer, 2018), 594-595.

tuvalet dahi çıkamıyoruz. Allah'a yemin olsun ki bu bir aldatmacadır." demiştir. Münafıklardan bir grubun da onun görüşlerine katılması üzerine Allah, "*Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar 'Allah'ın ve elçisinin bize vadettikleri aldatmacadan başka bir şey değilmiş' diyorlardı.*"⁸⁴ ayetini indirmiştir.⁸⁵ Erken dönem tefsir ve tarih kaynaklarında olay benzer bağlamda nakledilmekle beraber bu ifadeyi kullanan kişinin Muattib b. Kuşeyr olduğu yer almaktadır.⁸⁶ Bu veriler nüzül sebepleri hakkındaki tarihi bilgilerin sıhhati ve bunların kullanımı konusunda ayetlerin yorumu açısından büyük bir önemi haizdir.

Müellif, bu gazve esnasında ensardan Benî Hârise b. el-Hâris ya da Benî Seleme kabilelerine mensup bazı kişilerin, evlerinin korumasızlığını öne sürerek mevzilerini terk etmeye niyetlendiklerini nakletmektedir. Ona göre haklarında "*Onlar 'evlerimiz açıktır' diyorlardı. Halbuki evleri açık değildi. Sadece kaçmak istiyorlardı.*"⁸⁷ ayeti indirilmiş ve "*Hani sizden iki grup az kalsın korkup geri döneceklerdi. Oysa onların velisi Allah idi. İnananlar sadece Allah'a güvensinler.*"⁸⁸ ayetinde yine bu konu zikredilmiştir.⁸⁹ Müellifin bu rivayeti ve konuyu ayetlerle ilişkilendirmesi Mukâtil tarafından da paylaşılmaktadır.⁹⁰

Konuyu aktarmaya devam eden İbn Tarhân'a göre Hendek Gazvesi esnasında durumun şiddetlendiği, vadinin her bir yanından farklı müşrik ve münafık grupların saldırısının yoğunlaştığı bir günde müslümanlar ikinci vaktine kadar savaşımlardır. Bu sebeple ikinci namazını da kılamamışlardır. Bu durum "*Hani üstünüzden, altınızdan hücum ettiklerinde gözleriniz yerinden fırlamış, yürekleriniz ağzınıza gelmişti de Allah hakkında çeşitli düşünceler beslemeye başlamıştınız.*"⁹¹ ayetiyle dile getirilmiştir.⁹² Onun ayetleri bu şekilde kullanımı, anlatımını kuvvetlendirme ve delillendirme mahiyeti taşıdığı gibi ayetlerin tefsirine de katkı sağlamaktadır.

4.4. Benî Kurayza Gazvesi

Olayları anlatımlarında tarihlendirmeye yer vermeyen müellif, yöntemini bu gazvede de sürdürerek, dört yerde Benî Kurayza Gazvesi ile ayetler arasında

---

⁸⁴ el-Ahzâb 33/12.

⁸⁵ İbn Tarhân, *Sîre*, 107-108.

⁸⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/479; el-Vâkıdî, *el-Mejâzî*, 2/459-460.

⁸⁷ el-Ahzâb 33/13.

⁸⁸ Âl-i 'İmrân 3/122.

⁸⁹ İbn Tarhân, *Sîre*, 108.

⁹⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, 3/479.

⁹¹ el-Ahzâb 33/10.

⁹² İbn Tarhân, *Sîre*, 110.

irtibat kurmuştur. Bu sefer, Benî Kurayza kabilesinin Hendek Gazvesi sırasında müşriklerle ittifak kurarak ihanet etmeleri üzerine düzenlenmiştir.⁹³ İbn Tarhân'ın anlatımına göre Cebrâil, Dihye b. Kelbî suretinde Hz. Peygamber'e gelerek, Allah'ın Benî Kurayza üzerine yürüme emrini iletmiştir. Hz. Peygamber de ashabına silahlanmalarını emretmiş, bir komutan tayin ettikten sonra kendisi de onlara katılmıştır. Bu gazve esnasında yirmi bir gece süren çarpışmalar yaşanmıştır. Medine'deki münafıklar, Yahudilere destek vaadinde bulunmuşlarsa da sefer başladıktan sonra bu sözlerinde durmayacaklarını bildirmişlerdir. Müellif, el-Ḥaşr sûresi on bir ve on ikinci ayetlerinin⁹⁴ işte bu konu hakkında nâzil olduğunu bildirmiştir.⁹⁵ Ancak kendilerine söz verilen kişilerin kim oldukları konusunda kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Zira bunların Kurayzalılar olduğu söylendiği gibi⁹⁶ Benî Nadîr Yahudileri⁹⁷ ve her iki yahudi kabilesi⁹⁸ olduğuna dair farklı nakillere yer verilmektedir.

İbn Tarhân, münafıkların yardımından ümit kesen Kurayza Yahudilerinin kalplerine korku salınması sonrasında Hz. Peygamber ile anlaşma yapmak istediklerini, Evs kabilesine mensup birisini kendisine danışmak amacıyla yanlarına gönderilmesini istediklerini söylemektedir. Kurayzalıların bu kişiye "Ey falancanın babası! Muhammed'in hükmüne razı olalım mı?" diye sorduklarını, onun da "Evet" demekle birlikte eliyle boğazını işaret ettiğini anlatmaktadır. Elle boğazın işaret edilmesinin öldürülmeleri anlamı taşıdığını söyleyen müellif, bunun üzerine Kurayzalıların anlaşma yapmaktan kaçındıklarını söylemekte ve "Kalben inanmadıkları halde ağızlarıyla 'Biz iman ediyoruz' diyenlerin inkarda yarışmaları sakın seni üzmesin."⁹⁹ ayetinin bu olayı anlattığını ifade etmektedir.¹⁰⁰ Kurayzalıların görüşüne başvurmak istediği ve müellifin adını zikretmediği kişi

---

⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/233; Casim Avcı, "Kurayza (Benî Kurayza)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Ağustos 2023).

⁹⁴ "Baksana şu münafıklara! Ehl-i Kitaptan inkâr eden kardeşlerine 'Şayet çıkarılacak olursanız biz de sizinle kesinlikle çıkacağız. Sizin hakkınızda kimseye itaat etmeyeceğiz. Şayet sizinle savaşılacak olursa sizi mutlaka destekleyeceğiz' diyorlar. Allah şahittir ki onlar yalan söylüyorlardı. Şayet çıkarılırsalar onlarla beraber çıkamayacaklar; onlarla şavaşılsa onları desteklemeyecekler. Hadi desteklemeye kalksalar arkalarını dönüp kaçacaklar ve onlar yardım görmeyecekler..." el-Ḥaşr 59/11-12.

⁹⁵ İbn Tarhân, *Sîre*, 116-117.

⁹⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/280.

⁹⁷ eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 12/534-535; İbn 'Aṭiyye, *el-Muḥarreru'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-'aziz*, thk. 'Abdusselâm 'Abduşşâkî Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422), 5/289.

⁹⁸ el-Begâvi, *Me'âlimu't-tenzil*, 5/62.

⁹⁹ el-Mâ'ide 5/41.

¹⁰⁰ İbn Tarhân, *Sîre*, 117-118.

erken dönem kaynaklarında Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir olarak geçmektedir.¹⁰¹ Müellifin ayetle ilgili naklettiği nüzûl sebebinin yanı sıra başka kaynaklarda zina suçunun Yahudi şeriatındaki cezası gibi farklı konular ve şahıslar da ayetin iniş sebebi olarak zikredilmiştir.¹⁰²

Benî Kurayza Yahudilerinin, Resûlullah'ın vereceği hükmü kabul etmediklerini söyleyen müellif, Evs Kabilesinden Sa'd b Muâz'ın hükmüne razı olacaklarını bildirdiklerini aktarmaktadır. Sa'd, teslim olup silahlarını bırakmalarına, savaşçıların öldürülmesine, geride bıraktıklarının da esir alınmasına hükmetmiş, Resûlullah da bu hükmü onaylamıştır. İbn Tarhân "Müşriklere destek çıkan Ehl-i Kitabı da kalplerine korku salarak kalelerinden indirdi. Nitekim bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir olarak alıyordunuz. Böylece onların topraklarını, yurtlarını, mallarını ve henüz ayak dahi basmadığınız yeri size verdi."¹⁰³ ayetlerinin bu olay üzerine nâzil olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴ Bu ayetler tefsirlerde Benî Kurayza Gazvesinin sonuçları ile izah edilirken¹⁰⁵ erken dönem siyer kaynaklarında Şa'd b Muâz'ın hakemliği ile bu ayetler arasında bir irtibat kurulmamıştır. İbn Tarhân'ın, bu olay ile ayetleri ilişkilendirilmede farklı bir tutum sergilediği görülmektedir.

Benî Kurayza'dan esir alınanların yedi yüz elli kişi olduğunu söyleyen müellif, esirlerin beş gruba ayrılarak dağıtımını öneren Hz. Ömer'in talebine karşılık Resûlullah'ın "Hayır, Allah bunları, müminlere değil sadece bana tahsis etmiştir." dediğini nakletmiş ve "Allah'ın, bu şehirlerin halklarından elçisine verdiği fey, Allah'ın, Peygamberin, yakınlıkları bulunanların, ...dır."¹⁰⁶ ayetini zikretmiştir.¹⁰⁷ Siyer kaynakları Resûlullah'ın, bu gazve sırasında elde edilen esirlerle ganimetlerin dağıtımını konusunda farklı rivayetlere yer vermektedir. Ancak bu anlatımlarda zikredilen ayete atıf yapılmamaktadır.¹⁰⁸ Ayet, Kurayza da dahil olmak üzere ele geçirilen diğer kabile ve beldelerden elde edilen ganimetlerin taksimiyle ilişkilendirilerek tefsir edilmiş, sadece bu olaya hasredilmemiştir.¹⁰⁹

4.5. Zeyd b. Erkam ve Abdullah b. Ubey Kıssası

¹⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/236; Muḳâtil, *Tefsîr*, 1/474.

¹⁰² eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/413-418.

¹⁰³ el-Aḫzâb 33/26-27.

¹⁰⁴ İbn Tarḫân, *Sîre*, 118-119.

¹⁰⁵ Muḳâtil, *Tefsîr*, 3/485; eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/71.

¹⁰⁶ el-Ḥaşr 59/7.

¹⁰⁷ İbn Tarḫân, *Sîre*, 119.

¹⁰⁸ el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/523; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/244.

¹⁰⁹ Muḳâtil, *Tefsîr*, 4/279.

Resûlullah, hicrî altıncı yılın Rebûlevvel ayında Bi'r-i Maûne vakası sebebiyle Benî Lihyân'ı cezalandırmak üzere bir sefer düzenlemiştir.¹¹⁰ Müellif, Benî Lihyân seferinden dönüş yolunda Abdullah ibn Ubey ile bazı müslümanlar arasında yaşananları aktarmaktadır. İbn Tarhân'a göre, İbn Ubey ile muhacirlerin fakirlerinden olan Ciâl¹¹¹ adında bir sahabe arasında tartışma çıkmış, İbn Ubey'in Ciâl'e yönelik olarak "Besle köpeği, yesin seni. Yemin olsun ki seni ortada bırakacağım." şeklinde bir ifade kullanmıştır. Verilmek istenen mesajı anlayan Ciâl ise "Rızık veren Allah'tır." diyerek karşılık vermiştir. İbn Ubey, Ciâl'in Hz. Muhammed'e giderek kendisini şikâyet edeceğini ve ona zulmettiğini söyleyeceğini anlamıştır. Bununla birlikte sefer sonrasında Medine'ye dönmeleri durumunda Hz. Muhammed'i oradan çıkaracaklarını ve kendilerine bir lider seçeceklerini de ifade etmiştir. Söz konusu sefer sırasında genç bir delikanlı olan Zeyd b. Erkam, bu söylenenlere şahit olmuş, İbn Ubey'i kınayarak onun sözlerini Resûlullah'a haber vermiştir. Resûlullah'ın daveti üzerine İbn Ubey, destekçileriyle birlikte gelerek, Allah adına yemin etmiş ve hakkında anlatılanların gerçek olmadığını, Zeyd'in yalan söylediğini bildirmiştir. Bunun üzerine Zeyd'in yalan söylediği haberi ensar içerisinde yayılmış, o da daima yakınında bulunduğu Resûlullah'a uzak durmaya başlamıştır. "*Medineye döndüğümüzde üstün olan alçak olanı mutlaka çıkaracaktır. Halbuki izzet Allah'a, elçisine ve müminlere aittir. Fakat münafıklar bunun farkında değiller.*"¹¹² ayeti Zeyd'in masum, İbn Ubey'in yalancı olduğunu bildirmiştir. O esnada Resûlullah, Benî Lihyân seferinden Medine'ye dönüş yolundayken "*Müjdelersün sana ey Zeyd! Allah senin masum olduğunu ve doğru söylediğini bildirdi.*" sözleriyle Zeyd'i müjdelemiş ve söz konusu ayeti okumuştur.¹¹³ Bu seferi nakleden ilk dönem siyer kaynakları, müellifin anlatımlarında yer alan tartışmalara temas etmemektedir.¹¹⁴ Ancak müellifle aynı dönemde yaşamış olan Mukâtil, seferden dönüş yolunda yaşadığını naklettiği tartışmaları söz konusu ayetin tefsirinde benzer şekilde aktarmıştır.¹¹⁵ Müellifin bu ifadeleri ayetin nüzûl zamanının tespiti açısından önem arz etmektedir.

4.6. Bi'r-i Maûne Kıssası

Resûlullah'ın Benî Lihyân seferinden sonra Benî Süleym'den Urve b. Esmâ b. es-

---

¹¹⁰ el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/535-536.

¹¹¹ Diğer kaynaklarda ismi Cehcâ veya Cehcâh olarak verilmektedir. Bk.: el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/415; İbn Şa'd, *et-Tabakât*, 2/61.

¹¹² el-Munâfikûn 63/8.

¹¹³ İbn Tarhân, *Sire*, 123-125.

¹¹⁴ el-Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2/535-536; İbn Hîşâm, *es-Sire*, 2/279-280.

¹¹⁵ Mukâtil, *Tefsir*, 4/338-341.

Salt'ın da yer aldığı bir seriyyeyi Bi'r-i Maûne tarafına gönderdiğini söyleyen İbn Tarhân, seriyyenin kuşluk vaktinde bir kuyu başında dinlenmeye geçtiğini, aralarından dört kişinin kaybettikleri develerini aramak üzere ayrıldıklarını anlatmaktadır. Ancak seriyyenin yola çıkış nedeni hakkında bilgi vermemektedir. Müellife göre seriyye, Benî Âmir tarafından kuşatılmış ve aralarında şiddetli bir çarpışma meydana gelmiştir. Urve'ye eman verseler de o, Resûlullah'a verdiği sözden dönmeyeceğini belirtmiştir. Yaşanan katliam Allah tarafından Resûlullah'a bildirilmiştir. Develerini aramaya çıkanlar geri dönerken karşılaştıkları bir kız çocuğunun, arkadaşlarının Benî Âmir tarafından öldürüldüğünü söylemesi üzerine yaptıkları istişare sonucunda geri dönüp durumu Hz. Peygamber'e bildirmeyi uygun görmüşlerdir. Ancak aralarından katliamı gören birisi buna karşı çıkmış kuyuya doğru gitmiş, oradakilerle savaşmış ve ölmüştür. Kalan üç kişi ise gece yarısına doğru Medine'ye doğru hareket etmişler, yolda karşılaştıkları iki kişiye kim olduklarını sormuşlardır. Benî Süleym'den olmalarına rağmen Benî Âmir kabilesinden olduklarını söylemeleri üzerine intikam amacıyla öldürülmüşlerdir. Olayı gelip anlattıklarında Hz. Peygamber, "*Onlar, anlaşmalı olduğum Benî Süleym kabilesinden. Ne kötü bir iş yaptınız!*" buyurmuş ve bunun üzerine "*Ey iman edenler! Allah'ın ve elçisinin önüne geçmeyin.*"¹¹⁶ ayeti nâzil olmuştur. Ayrıca onlara istişare etmeleri gerektiğini de öğütlemiştir.¹¹⁷ Müellifin naklettiği bu olay, bazı şahıs, zaman ve anlatım farklılıklarıyla birlikte, Uhud savaşından dört ay sonra gerçekleşen ve pek çok sahabe'nin şehit edildiği hadiseyi¹¹⁸ hatırlatsa da bu olay, Tihâme taraflarına gönderilmiş, münafıkların ihbarıyla tuzağa düşürülmüş başka bir seriyyede yaşananlarla ilgilidir. Müellifin çağdaşı olan Mukâtil, yaşananları benzer bir içerikle anlatmış, o da el-Ĥucurât sûresi birinci ayetini olayla ilişkilendirmiştir.¹¹⁹ Bu seriyyede yaşanan öldürme olayı bazı tefsirlerde tali düzeyde de olsa ayete dair nüzûl sebebi rivayetleri arasında nakledilmektedir.¹²⁰

4.7. Benî Mustalîk Gazvesi

İbn Tarhân, Hz. Peygamber'in Benî Mustalîk Yahudileri üzerine gitmesini, bazı esirlerin alınmasını, alınan esirler arasında yer alan Cüveyriye ile evlenmesini; Cüveyriye'nin babası Hâris b. Ebî Dirâr'ın bu evlilik sebebiyle Hz. Peygamber'i

---

¹¹⁶ el-Ĥucurât 49/1.

¹¹⁷ İbn Tarhân, *Sîre*, 126-127.

¹¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/183-187.

¹¹⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 4/87-89.

¹²⁰ Şa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, IX, 70; el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, V, 325; ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-'Arabî, 1407), 4/350.

kınamasını anlatmıştır. Ardından Hz. Peygamber'in bu sefer için Medine'den çıktığı esnada "Ey insanlar. Rabbinizden sakının! Zira kıyametin sarsıntısı gerçekten korkunçtur. O gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğunu bırakacak, bütün hamileler bebeğini düşürecektir. Öyle olmadıkları halde insanları sarhoş sanacaksınız. Şu muhakkak ki Allah'ın azabı çok çetindir."¹²¹ ayetlerinin vahyedildiğini söylemiştir.¹²² Burada ayetler seferle veya o esnada yaşananlarla ilişkilendirilmemiş, sadece ayetlerin nüzûl zamanı hakkında bilgi verilmiştir. Müellif, zaman belirtmemekle birlikte bu gazvenin hicrî beşinci ya da altıncı yılda gerçekleştiği dikkate alınır¹²³ söz konusu ayetlerin Medenî olduğuna işaret etmektedir. Onun bu görüşü bazı müfessirler tarafından da paylaşılmaktadır.¹²⁴ Bununla birlikte bu ayetler Mekke üslubu taşımaktadır. Hz. Peygamber bu ayetleri, kıyameti anlatmak üzere bu sefer sırasında müslümanlara okumuş olabilir. Ancak bu durum, ayetlerin ilk olarak o sırada nâzil olduğu anlamına gelmez.¹²⁵ Nitekim müellifin anlatımına göre Resûlullah, bu ayetleri yüksek sesle, tekrar tekrar insanlara okumuştur. Ardından ayette geçen *günün*, insanların binde birinin cennete gideceği, yaşlıların hüznü sebebiyle sarhoş gibi olduğu, küçüklerin de "Çocukları ihtiyarlara çeviren gün..."¹²⁶ ayetinde bildirdiği üzere korkudan yaşlandığını haber verdiği gün olduğunu açıklamıştır.¹²⁷ el-Müzzemmil sûresinin de Mekke'de nâzil olan ilk surelerden olduğu dikkate alındığında okunan bu ayetlerin kıyamete dikkat çekme amacı taşıdığı görülmektedir.

4.8. Mekke'nin Fethi

İbn Tarhân, Resûlullah'ın Mekke'ye doğru sefere çıkmak üzere müslümanların hazırlanmalarını emrettiği sıralarda muhacirlerden Hâtıb b. Ebû Beltea'nın, Benî Hâşim'den Sâre adında bir kadınla Mekke'ye bir mektup göndererek onları haberdar etmek istediğini ve Cebrâil'in bu durumu Hz. Peygamber'e bildirdiğini zikretmektedir. Buna göre Hz. Peygamber kadını yakalamaları için Alî b. Ebî Tâlib ile İbnü'z-Zübeyr'i göndermiş, onlar da kadından mektubu almış ve Hz. Peygamber'e teslim etmişlerdir. Hâtıb'ı çağıran Resûlullah, bunu yapmasının nedenini sormuştur. İslam'a ve Resûlullah'a bağlılığını ifade ederek af dileyen Hâtıb, Mekke'den hicret ederken terk ettiği büyük miktardaki mal varlığının zarar

¹²¹ el-Hacc 22/1-2.

¹²² İbn Tarhân, *Sire*, 128-129.

¹²³ İbn Hişâm, *es-Sire*, 2/289; Ahmet Önkâl, "Mustalîk (Benî Mustalîk)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Ağustos 2023); Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, 607.

¹²⁴ Muğâtil, *Tefsir*, 3/113; Şa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 7/6.

¹²⁵ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 6/6-7.

¹²⁶ el-Muzzemmil 73/17.

¹²⁷ İbn Tarhân, *Sire*, 129-130.

görmemesi umuduyla yazdığı mektubun, Mekkelilerin rezil olmalarına ve onlardan intikam almasına mani olmayacağını bilincinde olduğunu da ifade etmiştir. Resûlullah, onun doğru söylediğine kanaat getirmiş, müminlerin bu şekilde davranmaktan vazgeçmelerini öğütlemek amacıyla da Allah, “*Ey iman edenler! Bana ve size düşmanlık edenleri sakın dost edinmeyin...*”¹²⁸ ayetini indirmiştir.¹²⁹ Müellif, Hâtıb’ın yaptığıнын ayetin nüzûlüne sebep olduğunu ancak Allah’ın genel anlamda müminleri bu tür davranışlardan sakındırmayı amaçladığını ifade etmektedir. Onun bu anlatımı erken dönem tefsirlerde olduğu gibi Vâhid’in esbâb-ı nüzûle dair eserinde de farklı isnadlarla nakledilmekte ve desteklenmektedir.¹³⁰

4.9. Kinâneoğullarından Benî Cezîme Kabilesi

Müellif, Mekke’nin fethi sonrasında Hâlid b. Velîd’in, Benî Cezîme üzerine gittiğini ve onların sabah namazını kıldıklarını gördüğünü anlatmaktadır. Hâlid’i görmeleri üzerine namazı terk edip korkuyla dağa sığındıklarını söyleyen İbn Tarhân, müslüman olduklarını söylemelerine rağmen Hâlid’in öldürülmelerini emrettiğini söylemekte ancak ensardan Ebû Katâde b. Enes’in buna karşı çıktığını ifade etmektedir. Buna göre Ebû Katâde’nin haber vermesi üzerine Resûlullah çok sarsılmış, Benî Cezîme sülalesini esir alarak kendisine getiren Hâlid’i de şiddetle azarlamıştır. Hâlid ise “*Onlarla savaşın ki Allah, onları sizin ellerinizle cezalandırıp rezil etsin ve onlara karşı size zafer bahşetsin de böylece mümin toplumun yüreğini rahatlatın.*”¹³¹ ayetine dayanarak bu eylemi gerçekleştirdiğini Resûlullah’a söylemiştir.¹³² Hâlid’in, Mekke’nin fethi sonrasında hicrî sekizinci yılın Şevvâl ayında Benî Cezîme üzerine sefer düzenleyerek onlardan bazı kişileri öldürmesi ve esir alması kaynaklarda yer almaktadır.¹³³ Ancak müellifin burada zikrettiği ayete atıf yapılmamaktadır.

4.10. Huneyn Kıssası

Mekke’nin fethi sonrası Ramazan ayı içerisinde düzenlenen Huneyn Gazvesi’ni

---

¹²⁸ el-Mumteħine 60/1.

¹²⁹ İbn Tarhân, *Sîre*, 159-160.

¹³⁰ Muḳâtil, *Tefsîr*, 4/297-298; ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm eş-Şan’ânî, *Tefsîru ‘Abdurrezzâk*, thk. Maḳmûd Muḳammed ‘Abduh (Beirut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1419), 3/302-303; Vâhidî, Ebu’l-Ḥasan ‘Alî b. Aḳmed b. Muḳammed en-Nisâbüri, *Esbâbu nüzûli’l-Ḳur’ân*, thk. ‘İsâm b. ‘Abdulmuḳsin el-Humeydân (Dâru’l-İslâh, 1992), 421-423.

¹³¹ et-Tevbe 9/14.

¹³² İbn Tarhân, *Sîre*, 168-169.

¹³³ el-Vâkidî, *el-Megâzî*, I, 6; 3/975-883; Muḳâtil, *Tefsîr*, 3/723.

anlattığı bölümde İbn Tarhân, ordudaki bazı mücahitlerin “Bugün sayımızın çokluğu sayesinde mağlup olmayız.” anlamındaki sözleri üzerine Resûlullah’ın çok öfkelenildiğini ve “*Hani Huneyn gününde çokluğunuz sizi gurura sevketmişti, fakat bu size bir fayda sağlamamıştı. Onca genişliğine rağmen dünya size dar gelmiş ve arkanıza bakmadan dağılmıştınız.*”¹³⁴ ayetinin bu konuda nâzil olduğunu söylemiştir.¹³⁵ Ayetin nüzûl sebebine dair müellifin söyledikleri farklı kaynaklar tarafından desteklenmektedir. Ancak sayının çokluğuna güvenerek yenilmeyeceklerini söyleyenin bir sahabe olduğu nakledildiği gibi bu kişinin Allah’ın elçisi olduğu da aktarılmaktadır.¹³⁶

Müellif, yine bu sefer sırasında yukarıdaki ayetin işaret ettiği gibi müslümanların bir ara bozguna uğrayıp dağılmaya başlamaları üzerine gür sesli olan Abbâs’ın, ensar ve muhacirleri biatlerini yerine getirmeye davet ettiğini söylemektedir. Müslümanların tekrar Resûlullah’ın etrafında toplanmaları üzerine de şiddetli çarpışmaların yaşandığını ve her iki taraftan pek çok kayıp verildiğini aktarmaktadır. O, “*Sonra Allah, elçisinin ve müminlerin kalbine katından bir huzur bahşetmiş ve inkarcıları cezalandırmak için sizin görmediğiniz orduları göndermişti. İşte kafirlerin cezası budur.*”¹³⁷ ayetinin de bu konuyu anlattığını ifade etmektedir.¹³⁸ Onun bu anlatımı ayete nüzûl sebebi atfetmekten ziyade açıklama ve tefsir olarak değerlendirilebilir ki bu yorum ayetin bağlamından anlaşılabilceği gibi farklı kaynaklar tarafından da paylaşılmaktadır.¹³⁹

4.11. Tebük Gazvesi

Hicretin dokuzuncu yılı Receb ayında Bizanslılara karşı düzenlenen Tebük Gazvesi hakkında pek çok ayet nâzil olmuş,¹⁴⁰ İbn Tarhân da konuyu anlatırken tamamı et-Tevbe sûresinde bulunan bazı ayetleri bu gazve ile ilişkilendirmiştir.

Resûlullah’ın, sıcak havalar ve ekonomik zorluklar içerisindeki halkı Şam seferine hazırlanmaya çağırmasının insanlara ağır geldiğini belirten müellif, zengin bazı münafıkların bu durum karşısında izin istediklerini belirtmiştir. Ona göre Resûlullah, cihada teşvik etmek amacıyla, insanların kendisiyle Şam’a koşmalarını, böylece Bizans melikinın kızlarının kendilerine kalabileceğini

---

¹³⁴ et-Tevbe 9/25.

¹³⁵ İbn Tarhân, *Sire*, 171.

¹³⁶ Muqâtil, *Tefsir*, 2/165; el-Vâkidî, *el-Megâzî*, 3/889; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 11/386.

¹³⁷ et-Tevbe 9/26.

¹³⁸ İbn Tarhân, *Sire*, 172.

¹³⁹ Muqâtil, *Tefsir*, 2/165; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 11/389.

¹⁴⁰ İbn Hîşâm, *es-Sire*, 2/515-516; İsmail Yiğit, “Tebük Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Ağustos 2023).

söylemiştir. Ensardan Ced b. Kays da kadınlara karşı zaafını öne sürerek mazeret bildirmesi üzerine Allah, “...Aksine onlar fitnenin tam içine düşmüşlerdir. Muhakkak ki cehennem insanları çepeçevre kuşatıcıdır.”¹⁴¹ ayetini indirmiştir.¹⁴² İbn Tarhân’ın aktardığı bu rivayet Mukâtil ve et-Taberî’nin nakilleri ile de uyumludur.¹⁴³

Müellif, bu sefer esnasında yaşanan bir olayı da nüzûl sebebi olarak zikretmektedir. Buna göre sefer hazırlıkları tamamlandı Şam’a doğru yola koyulan müslümanlar Tebük bölgesine vardıklarında Hz. Peygamber, Rum ordusunun Şam içerisinde kalelere sığındığı haberini almış ve iki ay kadar orada konaklamıştır. Bu esnada ordudan geri kalanlar hakkında kınayıcı ayetler nâzil olmuş ve o kişiler “münafıklar” olarak isimlendirilmiştir. Resûlullah’ın, münafıklara dair ayetleri okuması üzerine orduda bulunup münafıklarla birlikte olan bazı kişiler serzenişte bulunmuşlardır. Benî Amr b. Avf’tan olan Âmir b. Kays bunlara şahit olmuş, aynı kabileden el-Cülâs b. Sâmit’e Hz. Muhammed’in doğru sözlü sadık bir kimse olduğunu söylemiştir. Âmir b. Kays, el-Cülâs ve arkadaşlarının bu sözlerini Âsım b. Adiy’e, o da Resûlullah’a aktarmıştır. Resûlullah’ın huzurunda yüzleştiklerinde el-Cülâs ve arkadaşları böyle bir konuşmanın gerçek olmadığına dair yemin etmişlerdir. Âmir b. Kays ise onların çok daha ileri giderek Hz. Peygamber’i öldürmek istediklerini dile getirdiklerine dair yemin etmiştir. el-Cülâs ve arkadaşları korkmuş ve onu yalancılıkla itham etmişlerdir. Resûlullah’ın, doğruluklarına dair yeminleşmelerini istemesi üzerine el-Cülâs ve arkadaşları Âmir’in yalancı olduğuna dair yemin etmişler, Âmir de onlar hakkında söylediklerinin doğruluğu hakkında Allah adına yemin etmiştir. Ardından ellerini semaya açarak haklılığının vahiy yoluyla ispatlanması için dua etmiştir. Resûlullah’ın ‘Amin!’ diyerek muvafakatta bulunması üzerine “Söylemediklerine dair yemin etmektedirler. Oysa inkar içeren o sözleri söylediler ve müslüman olmalarından sonra küfre girdiler...”¹⁴⁴ ayeti nâzil olmuştur.¹⁴⁵ Mukâtil, bu rivayeti aynen aktarmaktadır. Ayetin nüzûlüne sebep olarak aynı olay ve kişilerin yanında İbn Selûl ve diğer bazı münafıkların adını zikreden ilk dönem kaynakları da bulunmaktadır.¹⁴⁶

İbn Tarhân, Tebük seferinden Medine’ye dönüş yolunda, Resûlullah’ın önünde yürüyen beş veya altı kişilik bir grubun, Allah’ın ayetleri hakkında konuştuklarını, ayetlerle alay edip eğlendiklerini Allah’ın, elçisine bildirdiğini aktarmakta ve bunu

---

¹⁴¹ et-Tevbe 9/49.

¹⁴² İbn Tarhân, *Sîre*, 181-182.

¹⁴³ Mukâtil, *Tefsîr*, 2/173-174; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 11/491-492.

¹⁴⁴ et-Tevbe 9/74.

¹⁴⁵ İbn Tarhân, *Sîre*, 182-183.

¹⁴⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 2/183-184; ‘Abdurrezzâk, *Tefsîr*, 2/159; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 11/569-570; Vâhidî, *Esbâbu nüzûl’l-Çur’ân*, 251.

üzerine de “Onlara sorsan ‘biz lafa dalmış şakalaşıyorduk’ diyecekler. De ki: Allah ile O’nun ayetleriyle ve elçisiyle alay ediyorsunuz, öyle mi!”¹⁴⁷ ayetinin nâzil olduğunu nakletmektedir. Ayrıca ne hakkında konuştuklarını ve ne dediklerini öğrenmesi için Resûlullah’ın bir sahâbîyi yanlarına gönderdiğini, onların hakikati söylemeyip çeşitli mazeretler sunmaları üzerine de “Mazeret üretmeyin. Zira siz, iman ettikten sonra inkara düştünüz. Sizden bir grubu başılasak bile suç işledikleri için diğerlerini cezalandıracağız.”¹⁴⁸ ayetinin vahyedildiğini bildirmektedir.¹⁴⁹

Münafıklardan olmamakla birlikte bu gazveye katılmayan altı kişinin bulunduğunu aktaran müellif, bunlardan üçünün seferden geri kalmaları sebebiyle kendilerini ayıpladıklarını, mazur görüldüklerine dair vahiy gelmemesi durumunda perişan olacaklarını söylediklerini aktarmaktadır. Buna göre mescidin sütunlarına bağlanan bu kişiler ensardan Ebû Lübâbe b. Mervân, Evs b. Sa’lebe ve Vedfa b. Hizâm olup Resûlullah’tan, bağlarını çözmelerini beklemişlerdir. Resûlullah, Medine’ye geldiğinde sütunlara bağlı olan bu kişileri görmüş, vahiy gelmedikçe bağlarını çözmeyeceğine dair yemin etmiştir. İşte bunun üzerine Allah, onların mazur görüldüğünü “Günahlarını itiraf eden bir diğer grup vardır ki bunlar salih amel ile kötü olanı karıştırmışlardı. Allah, onları başıslayacaktır...”¹⁵⁰ ayetiyle Peygamber’e bildirmiştir. Müellif, ayette geçen ‘asâ/عسى’ ifadesinin Allah için vücûbiyet içerdiğini de belirtmektedir. Müellife göre nâzil olan bu ayet sonrasında salıverilen bu kişilerin, başıslanmaları ve sadaka olarak dağıtılması için mallarını Resûlullah’a getirdiklerini, o ise kendisine emir verilmedikçe onların mallarını kabul etmeyeceğini söylemiş ve sonrasında ise aynı surenin yüz üçüncü ayeti¹⁵¹ nâzil olmuştur.¹⁵² Müellifin bu anlatımı, isimlerin yazımında bazı farklılıklar bulunmakla beraber, hemen hemen aynı ifadelerle farklı kaynaklarda yer almaktadır. Ayrıca bu kişilerin sayısının altı ila on arasında olduğuna dair rivayetler de nakledilmektedir.¹⁵³

İbn Tarhân, bu seferden geri kalan diğer üç kişi hakkında da ayet nâzil olduğunu nakletmektedir. Buna göre tümü ensardan olan Ka’b b. Mâlik, Murâre b. Rebîa ve Hilâl b. Ümeyye uzun süre endişeli bir şekilde af beklentisi içerisinde yaşamışlar

¹⁴⁷ et-Tevbe 9/65.

¹⁴⁸ et-Tevbe 9/66.

¹⁴⁹ İbn Tarhân, *Sîre*, 183; Müellifin anlatımına benzer açıklamaları karşılaştırmak için bk.: Muḳâtil, *Tefsîr*, 2/179-180; ‘Abdurrezâk, *Tefsîr*, 2/158; et-Ṭaberî, *Câmi’u’l-beyân*, 11/543-545.

¹⁵⁰ et-Tevbe 9/102.

¹⁵¹ “Onların mallarından sadaka al ki onları arındırasın ve temizleyesin. Onlar için de dua et. Zira senin duan onlara huzur verir...” et-Tevbe 9/103.

¹⁵² İbn Tarhân, *Sîre*, 184-185.

¹⁵³ Muḳâtil, *Tefsîr*, 2/193; et-Ṭaberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/650-656.

ve sonrasında “Geri bırakılan üç kişinin de tevbesini kabul etti. Öyle ki bütün genişliğine rağmen dünya onlara dar gelmişti...”¹⁵⁴ ayeti bu kişiler hakkında nâzil olmuştur.¹⁵⁵

Müellifin, bu gazveyi anlatırken zikrettiği ayetlere dair verdiği bilgilerin, bazı isim ve kişi sayısı farklılıkları bulunmakla beraber, içerik yönüyle karşılaştırdığımız diğer tarih ve tefsir kaynaklarındaki bilgilerle uyumlu olduğu görülmüştür.

5. Hac ve Umre Ziyaretleri

5.1. Hudeybiye Kıssası

Hicretin altıncı yılında umre yapma amacıyla yola çıkan ve Mekkeli müşriklerle anlaşmanın yapıldığı yer olan Hudeybiye kıssasını anlattığı bölümde müellif, nüzûl zamanına değinmeden “İnsanlara haccı ilan et. Yaya olarak ve uzak yollardan yorgun gelen develer üzerinde sana gelsinler.”¹⁵⁶ ayetlerinin nâzil olmasından sonra Resûlullah’ın hac için duyuru yaptığını belirtmektedir. Ona göre Abdullah b. Cahş “Her yıl mı hac yapacağız?” şeklinde bir soru sormuş, Resûlullah buna şiddetle kızmış ve “Şayet ‘evet’ deseyseniz bu sizin için her yıl zorunlu olurdu da siz buna güç yetirmezsiniz. Size bıraktıklarım ile yetinin.” demiştir. Bunun üzerine “Ey İman edenler! Açıklandığında hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Şayet Kur’ân indirilirken sorarsanız size açıklanır...”¹⁵⁷ ayetleri nâzil olmuştur.¹⁵⁸ İbn Tarhân’ın bu anlatımı Mukâtil’in nakliyle de desteklenmektedir.¹⁵⁹ Müellife göre bu ayetler Hudeybiye hazırlıkları sırasında nâzil olmuştur. İlk dönem tefsirlerde ayetlerin sebep-i nüzûlü, Hudeybiye ve umre hazırlıklarından söz edilmeksizin, hac ayeti ile ilişkilendirilmekle beraber farklı konular ve sorularla da irtibatlandırılmaktadır. Ayrıca soruyu soranın kim olduğu bazı rivayetlerde belirtilmemekte, bazılarında ise farklı isimler verilmektedir. Ancak Abdullah b. Cahş’ın adı zikredilmemektedir.¹⁶⁰ Müellifin naklinde ise soru soranın kimliği açıkça verilmektedir. Oysa bu sahabinin hicretin üçüncü yılı, Uhud savaşında şehit

---

¹⁵⁴ et-Tevbe 9/118.

¹⁵⁵ İbn Tarhân, *Sîre*, 185; Müellifi destekleyen ifadeleri karşılaştırmak için bk.: İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/537; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 12/56.

¹⁵⁶ el-Hacc 22/27.

¹⁵⁷ el-Mâ’ide 5/101-102.

¹⁵⁸ İbn Tarhân, *Sîre*, 132.

¹⁵⁹ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/508-509.

¹⁶⁰ Abdurrezzâk, *Tefsîr*, 2/28; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 9/14-24; el-Mâturîdî, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, ed. Mecdî Baslom (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2005), 3/631.

olduğu pek çok kaynağın ittifak ettiği bir husustur.¹⁶¹ Bu da ayetin sebab-i nüzûlüne dair rivayetinde belirttiği isim konusunda ayrıştığını ve onun verdiği kişi bilgisinin mevcut tarihi bilgilerle uyumsuzluğunu göstermektedir.

Hudeybiye müzakerelerinin yürütüldüğü sırada gece karanlığından istifade ederek bazı Mekkeliler'in Resûlullah'ın karargahını taşladıklarını belirten müellif, müslümanların endişe etmeleri üzerine ertesi sabah Mekke'ye doğru yürüyerek bu fiili yapanları bulduklarını, taş ve oklarla üzerlerine atıldıklarını ve evlerine girinceye kadar onları kovaladıklarını anlatmıştır. O, "*Mekke'nin ortasında sizi onlara galip getirdikten sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan alıkoyan O'dur.*"¹⁶² ayetinin bu olay üzerine indiğini söylemiştir. Bunun sonrasında ise Allah'ın, elçisine hitaben "*İnkâr edenler öyle kimselerdir ki onlar sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretinize, bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasına engel oldular...*"¹⁶³ ayetini indirdiğini dile getirmiştir.¹⁶⁴

İbn Tarhân, müzakerelerin tamamlanıp Hudeybiye Antlaşmasının yapılması sonrasında Resûlullah'ın, ashabından kurbanlarını kesmelerini ve tıraş olmalarını istediğini ancak bazılarının bundan rahatsızlık duyarak "Allah, bize haccı emrettiğin sırada, seni ve ashabını tıraş olmuş halde Mekke'ye soktuğunu sana (rüyanda) göstermişti. Şimdi bu gerçekleşmeden dönmüş oluyoruz." dediklerini nakletmektedir. "*Allah, Resulünün rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse başınızı tıraş ederek veya saçınızı kısaltarak güven içinde ve korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. O, sizin bilmediğinizi bildi ve bundan önce size yakın bir fetih verdi.*"¹⁶⁵ ayetinin, Resûlullah'ın rüyasının bir sonraki yıl gerçekleşeceğini bildirdiğini ifade eden müellif, ayette sözü edilen fetihle de Hayber'in kastedildiğini açıklamıştır.¹⁶⁶ Olayları anlatımında ayetlere atıfta bulunan müellifin müphem sayılabilecek ifadeyi açıklığa kavuşturmak istediği görülmektedir.

Müellif, Hudeybiye Antlaşmasının yapıp Resûlullah'ın, Medine'ye doğru yola çıktığı sırada Allah'ın kendisine Hayber'in fethedileceğini, elde edilecek ganimetlerin de sadece Hudeybiye'ye katılanlara ait olacağını bildirdiğini aktarmaktadır. Allah'ın, bedevilerden bir grubun ganimet almak amacıyla savaşmak istediklerini haber verdiğini söyleyen İbn Tarhân, "*O geride bırakılanlar,*

---

¹⁶¹ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 1/300; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/122; İsmail Lütfi Çakan, "Abdullah b. Cahş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Ağustos 2023).

¹⁶² el-Feth 48/24.

¹⁶³ el-Feth 48/25.

¹⁶⁴ İbn Tarhân, *Sîre*, 135.

¹⁶⁵ el-Feth 48/27.

¹⁶⁶ İbn Tarhân, *Sîre*, 137.

*ganimetleri almaya gittiğinizde 'bizi bırakın sizinle gelelim' diyecekler..."*¹⁶⁷ ayetinin bu durumu anlattığını zikretmektedir. Ayrıca o, ayette dile getirilenlerin bedevilere ağır geldiğini, ganimet peşinde olmadıklarını dile getirirler de aslında yalan söylediklerinin sonraki ayetle¹⁶⁸ bildirildiğini ifade etmektedir.¹⁶⁹

Müellifin, Hudeybiye Antlaşması çerçevesinde naklettiği yukarıdaki ayetler, farklı görüşlerle birlikte tefsirlerde ve siyer kaynaklarında aynı bağlamda paylaşılmaktadır. Onun bu nakilleri ayetlerin nüzûlünün tespitine ve bağlamının anlaşılmasına katkı sunmaktadır.

5.2. Resûlullah'ın Umre Yapması

Hicrî altıncı yılda Kâbe'nin ziyaret edilmesine engel olunmasına karşılık bir yıl sonra yine Zilkade ayında Umretü'l-kada gerçekleşmiştir.¹⁷⁰ Müellif, Resûlullah'ın Zilkade ayının girmesiyle müslümanların umre için hazırlanmalarını istediğini bildirmektedir. Bu umre ile Allah'ın vadinin gerçekleştiğini, *"...Başınızı tıraş etmiş ve saçlarınızı kısaltmış olarak..."*¹⁷¹ ayetinde ifade edildiği üzere, elçisini ve ashabını güven içerisinde Kâbe'ye ulaştırdığını da ifade etmektedir. Bir önceki yıl yine Zilkade ayında Mekke'ye girmelerine izin verilmediğini hatırlatan İbn Tarhân, bu durumu *"...Hürmetler de karşılıklıdır..."*¹⁷² ayetiyle ilişkilendirmektedir.¹⁷³ Müellifin, ayeti haram aylardan birinde Mekke'ye girmelerine izin verilmemesi üzerine yine aynı ayda umre yapılmasıyla izah etmesi erken dönem tefsirlerinde de geçmektedir.¹⁷⁴

5.3. Hz. Ebû Bekir'in Hac Emiri Olarak Görevlendirilmesi

Mekke'nin fethi sonrası, hicretin dokuzuncu yılında yapılan hac yolculuğuna müşriklerin de eski usullerine göre yer alacak olması sebebiyle Resûlullah

---

¹⁶⁷ el-Feth 48/15.

¹⁶⁸ *"O geride kalan bedevilere de ki: 'Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya davet edileceksiniz... Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükafat verir. Eğer daha önce döndüğünüz gibi yine yüz çevirirseniz size aç bir şekilde azap eder."* el-Feth 48/16.

¹⁶⁹ İbn Tarhân, *Sire*, 138.

¹⁷⁰ İbn Hişâm, *es-Sire*, 2/370.

¹⁷¹ el-Feth 48/27.

¹⁷² el-Bakara 2/194.

¹⁷³ İbn Tarhân, *Sire*, 150.

¹⁷⁴ Mucâhid b. Cebr, *Tefsîru Mucâhid*, thk. Muḥammed 'Abdusselâm Ebû'n-Nîl (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1989), 1/224; Mukâtil, *Tefsîr*, 1/169; 'Abdurrezzâk, *Tefsîr*, 1/315.

katılmamış, hac emiri olarak Hz. Ebû Bekir'i görevlendirmiştir.¹⁷⁵ Bu yolculuğu anlatan İbn Tarhân'a göre Hz. Peygamber, müslümanların haccı nasıl ifa edeceklerini anlatmış ve aynı zamanda bu hac sırasında Ebû Bekir'den, namaz kılıp zekât verenlerin dışındakilerle yapılan anlaşmaların geçersiz sayıldığını bildirmesini istemiştir. Müellif'e göre Ebû Bekir, hac mevsiminde yola çıkmış, kurban günü müşriklere et-Tevbe sûresinin ilk dokuz ayetini okumuş, anlaşmalı olan müşriklerin sadece Zilhicce'nin yirmi günü, Muharrem, Safer, Rebûlevvel ve Rebûssân'nin on günü olmak üzere dört ay boyunca serbestçe dolaşabileceklerini ilan etmiştir. Anlaşması olmayanlar hakkında da aynı surenin beşinci ayetine¹⁷⁶ göre hükmedileceğini duyurmuştur.¹⁷⁷ Ona göre büyük bölümü Tebük Gazvesi'ni anlatan et-Tevbe sûresinin bu ilk ayetleri de fetihten hemen sonra çıkılan hac yolculuğu esnasında nâzil olmuştur. İbn Hişâm ise söz konusu ayetlerin, Ebû Bekir'in yola çıkışının ardından nâzil olduğunu ve ayetleri tebliğ için Hz. Ali'nin görevlendirildiğini bildirmektedir.¹⁷⁸ Bununla birlikte her iki kaynağın, ayetlerin nüzûl zamanı konusunda verdiği bilgiler birbiriyle uyumludur.

İbn Tarhan, bu hac esnasında nâzil olan ayetlerle, kervan ticareti yapan Mekkeli müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmalarının yasaklanmasının orada yaşayanlar için açlık endişesine yol açtığını belirtmektedir. Bunun üzerine *"Bu yıllardan sonra artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer geçim sıkıntısına düşmekten korkuyorsanız, Allah, kendi katından bahşedeceği nimet ve lütuflarla sizi zengin kılacaktır."*¹⁷⁹ ayetinin nâzil olduğunu bildirmektedir. Müellif, müslüman olan Yemenlilerin, Mekke'ye yiyecek nakletmesiyle ayette ifade edilen vadin gerçekleştiğini de dile getirmektedir.¹⁸⁰ Nitekim ticaretin kesintiye uğraması sebebiyle geçim sıkıntısından kaygılanan¹⁸¹ müslümanların ihtiyaçları gayrimüslimlerden alınan cizye¹⁸² ile Cidde, San'a ve Huneyn halklarının İslam'a girip Mekke'ye yiyecek taşımalarıyla giderildiğine dair bilgiler¹⁸³ müellifin yorumunu doğrulamaktadır.

---

¹⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sire*, 2/543.

¹⁷⁶ *"O haram olan aylar sona erince o müşrikleri nerede bulursanız öldürün, yakalayın, hapsedin ve bütün çıkışları tutarak onları gözetleyin."* et-Tevbe 9/5.

¹⁷⁷ İbn Tarhân, *Sire*, 186.

¹⁷⁸ İbn Hişâm, *es-Sire*, 2/545-546.

¹⁷⁹ et-Tevbe 9/28

¹⁸⁰ İbn Tarhân, *Sire*, 187.

¹⁸¹ eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 11/400.

¹⁸² 'Abdurrezzâk, *Tefsîr*, 2/143.

¹⁸³ Mukâtil, *Tefsîr*, 2/166.

5.4. Vedâ Haccı ve Hz. Muhammed'in Vefatı

Son nâzil olan vahiy Kur'ân Tarihi araştırmalarının konu başlıklarından biridir. Müellif, "*Bugün size, dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'a razı oldum.*"¹⁸⁴ ayetinin Vedâ haccı sırasında nâzil olduğunu ve bu ayetin nâzil olan son ayetlerden olduğunu nakletmektedir.¹⁸⁵ Onun bu ifadeleri çağdaşı olan Mukâtil ve bazı ilk dönem müfessirleri tarafından da ifade edilmiştir. Zira onlar da söz konusu ayetin, Vedâ haccı sırasında Arafat'ta nâzil olduğunu nakletmektedirler.¹⁸⁶

Müellif, Resûlullah'ın hac ibadeti sonrası Medine'ye geldiğini, bir süre sonra da vefat ettiği hastalığa yakalandığını ifade etmektedir.¹⁸⁷ O ayrıca, sahabe arasında Resûlullah'ın vefatına inanamayanların bulunduğunu naklettikten sonra da "*Sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Sonra da hesap günü gelince, hepiniz rabbinizin huzurunda yargılanacaksınız.*"¹⁸⁸ ayetlerini delil getirerek, Resûlullah henüz hayattayken onun da öleceğinin Allah tarafından bildirildiğini ifade etmiştir.¹⁸⁹

6. İnsanların Tutumlarını Örneklendirme

Başta nübüvvetin ispatı olmak üzere, teselli etme, ibret alma vb. amaçlarla Kur'ân'da yer alan kıssalar içerisinde önceki peygamberlerin yaşamlarına dair anlatılanlar önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca bu peygamber kıssaları zaman zaman onların bireysel tutumlarına da işaret edebilmektedir. Müellifin bu haberinde insanların yaklaşımlarını anlatmada, Kur'ân kıssalarında zikredilen peygamberlerin tutumlarından söz eden ayetlerden örnekler verilmektedir. İbn Tarhân'a göre Resûlullah Tebük seferi sonrası bir süre Medine'de kalarak bazı Arap heyetlerini kabul etmiştir. Ebû Bekir ve Ömer b. Hattâb ise bu kabuller esnasında ondan Rumların hediye etmiş olduğu elbiseyi giymesini istemiş, Resûlullah da buna uymuştur. Zira farklı yaklaşımları olduğuna işaret ettiği bu iki kişinin bir konuda ittifak etmeleri durumunda buna karşı gelemeyeceğini ifade eden Resûlullah, bu tutum farklılığını ifade etmek üzere ayetlerden örnekler vermiştir. Ömer b. Hattâb'ı, bir toplumun helak edilmesi için gönderilen Cebrâil'e ve "*Ey Rabb'im! Yeryüzünde bir tek kâfir bile bırakma!*"¹⁹⁰ diyen Hz. Nûh'a (as); Ebû Bekir'i ise yeryüzündeki tüm varlıklar için bağışlanma dileyip rızık isteyen Mikâil'e ve "*Her kim benim yolumdan yürürse, işte o*

¹⁸⁴ el-Mâ'ide 5/3

¹⁸⁵ İbn Tarhân, *Sîre*, 189.

¹⁸⁶ Mukâtil, *Tefsîr*, 1/447; Abdurrezâk, *Tefsîr*, 2/8; eṭ-Ṭaberî, *Câmi' u'l-beyân*, 2/526.

¹⁸⁷ İbn Tarhân, *Sîre*, 191.

¹⁸⁸ ez-Zümer 39/30-31.

¹⁸⁹ İbn Tarhân, *Sîre*, 191-193.

¹⁹⁰ Nûh 71/26.

bendendir; kim de bana karşı gelirse; hiç kuşkusuz Sen, çok bağışlayıcı, çok merhametlisin."¹⁹¹ diyen Hz. İbrahim'e benzetmiştir.¹⁹² Hz. Muhammed'in, peygamberlerin sözlerinden örneklerle karşılaştırdığı bu iki sahabiye dair rivayet, Bedir esirleri hakkında uygulanacak yöntemin istişaresi bağlamında nakledilmektedir.¹⁹³ Müellifin, Hz. Peygamber'in iki sahabiye karşılaştırmasını heyetlerin ziyaretleriyle ilişkilendirmede farklı görüşte olduğu görülmektedir.

Sonuç

İbn ̤arhân'ın *Sire* isimli eseri İslam Tarihi, Siyer, Kur'ân Tarihi ve Tefsir açısından önem arz eden bir kaynaktır. Zira müellifi, olayların gerçekleştiği tarihe yakın dönemde yaşamıştır. Onun bu eserinin bir kısmı daha önce yayınlanmış olmasına rağmen dünyada ve ülkemizdeki akademik çevrelerce eser hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Makale, bu eserin akademinin dikkatine sunulması ve araştırmalarda ondan yararlanılması konusunda önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemiştir. Müellifin rivayetleri, mevcut verilerin değerlendirmesinde önem arz etmekle birlikte farklı ve yeni bilgiler de içermektedir. Özellikle nübüvvet ve vahyin başlangıcı hakkındaki özgün nakiller Siyer ve Kur'ân Tarihi araştırmacılarının dikkatini çekecektir. Müellif, bize ulaşan nüshalara itibar edilirse olayların anlatımında rivayetlerin isnad zincirine yer vermediği gibi olayların tam tarih bilgisine de değinmemektedir. Bununla birlikte anlatımlarını bazı tarihi olaylarla ilişkilendirmesi, kullandığı ayetlerin nüzûl sebebi ve zamanı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Müellif, ulaştığımız nüshasındaki toplam yirmi dört başlıkta ayetlere yer vermiştir.

Eserde, genç bir nasihatçi olan Rahib Bahîrâ'nın, Hz. Muhammed ile evliliği öncesinde Hatice'ye, onun gelecekteki peygamberliğini haber verip kendisiyle evlenmesini nasihat etmesine dair naklettiği anlatı henüz başka bir kaynaktan karşılaşmadığımız bir bilgidir.

Hz. Muhammed'in nübüvvet sırasında Addâs ile de konuştuğu ifade edilmektedir. Fakat Tâif'ten dönüşü sırasında kendisiyle karşılaşmalarını anlatımında Addâs'ın tutumuna dair naklettikleri, Hz. Muhammed'in peygamberliği ile ilgili onun daha önce hiçbir şey duymadığı ve bilmediği izlenimini uyandırmaktadır. Bununla birlikte Addâs ile ilgili rivayetlerinin daha ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir.

Müellif, eserinde tek bir rivayet ile yetinmekte, olaylara dair farklı görüşlere

---

¹⁹¹ İbrâhîm 14/36

¹⁹² İbn ̤arhân, *Sire*, 185-186.

¹⁹³ el-Vâkidî, *el-Meğâzî*, 1/109; ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/236; İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Daru Tayyibe, 1999), 4/88-89.

başvurmamakta, bazı konuların anlatımında özgün bilgiler sunmaktadır. Söz gelimi Hira'dan dönüş yolunda Cebrâil'in, Hz. Muhammed'e kendi suretinde görüldüğü ve bizzat karşısına çıkarak onu teskin ettiğini ifade etmektedir. Keza Hz. Ömer'in müslüman oluşu hakkındaki rivayetleri bazı Kur'ân bölümlerinin henüz tebliğin erken dönemlerinde müslümanların ellerinde yazılı olarak bulunduğu bilgilerini teyit etmektedir.

Müellif bazı ayetlerin Hz. Peygamber'in siretindeki hadiselerle ilişkisine de değinmektedir. Mesela "*Hani o kafirler seni hapsetmek, öldürmek veya çıkarmak için tuzak kuruyorlardı...*"¹⁹⁴ ayetinin hicret esnasında yaşananları anlattığını söyleyerek sonradan nâzil olan ayetlerin geçmişte yaşanan bazı olayları açıkladığına işaret etmektedir.

Benî Kureyza Gazvesinde Sa'd b. Muâz'ın hakemliği ile el-Ahżâb sûresi yirmi altı ve yirmi yedinci ayetlerini irtibatlandırmada ve el-Ĥaşr sûresi yedinci ayetinin bu gazve ile ilişkilendirmede özgün bir tutum takınmıştır.

Bazı ayetlerin hadiselerle irtibatında kronolojik çelişkiler olduğu anlaşılmaktadır. Söz gelimi Hudeybiye Kıssası ile ilişkilendirdiği "*Ey İman edenler! Açıklandığında hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın...*"¹⁹⁵ ayetinin nüzûlüne sebep olarak o esnada soru soran Abdullah b. Cahş'ı işaret etse de onun daha önce Uhud savaşında şehit düştüğü bilinmektedir.

Nüzûl sebepleri, ayetleri tarihsel bağlamla ilişkilendirme, az da olsa yorum ve tefsir niteliği içeren bazı ifadelerinin başta Mukâtil olmak üzere erken dönem müelliflerinin eserlerindeki verilerle uyumluluğu dikkat çekmektedir. Bu durum, kaynaklık değeri açısından da eser üzerinde çalışılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Müellifin, eserinde ifade ettiği görüşlerin ve ayetlere dair naklettiği verilerin, çalışmanın hacmine uygun olmayacağı için Tefsir ilmi açısından ayrıntılı tahkik ve değerlendirmesine gidilmemiştir. Bu hususların ve müellifin naklettiklerinin hem Tefsir hem de tarihi değer açısından konunun uzmanları tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

‘Abdurrezzâk b. Hemmâm eş-Şan‘ânî. *Tefsîru ‘Abdurrezzâk*. thk. Maĥmûd Muhammed ‘Abduh. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419.

Apaydın, Mehmet. *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kuramer, 2018.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.

¹⁹⁴ el-Enfâl 8/30.

¹⁹⁵ el-Mâ'ide 5/101-102.

Avcı, Casim. "Kurayza (Benî Kurayza)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurayza-beni-kurayza>

Bulut, Ali. *Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

Çakan, İsmail Lütfi. "Abdullah b. Cahş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-cahs>.

Dindi, Korkut. "Siyer-Tefsir İlişkisi", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 267-274.

Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan. *Tārīhü'l-ḥamīs fi aḥvāli enfes'in-nefis*. Beyrut: Daru Sadır, ts.

Fayda, Mustafa. "Vâkidî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakidi>

Halebî, Ebu'l-Ferec Nureddin 'Alî b. İbrâhim b. Aḥmed. *es-Siretü'l-ḥalebiyye*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427.

İbn Ḥayr, Ebū Bekir Muhammed b. 'Omer b. Ḥalîfe el-Lemtūnî el-Emevî el-İşbîlî. *el-Fehrese*. Beyrut: Daru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1998.

İbn Hişâm, Ebū Muhammed Cemâleddin 'Abdumelik. *es-Siretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafâ es-Sekkâ vd. Kahire: Mustafâ el-Bâbî el-Ḥalebî, 1375.

İbn İshâk, Ebū Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr. *Siretu İbn İshâk*. thk. Suheyk Zekkâr. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1978.

İbn Keşîr. *Tefsiru'l-Ḳur'ânî'l-'Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. Daru Tayyibe, 1999.

İbn Şa'd, Ebū Abdullah Muhammed b. Şa'd b. Menî'. *eṭ-Ṭabaḳât*. thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Aṭa. Beyrut: Daru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1990.

İbn Ṭarḥân, Ebu'l-Mu'temir Suleyman İbn Ṭarḥân et-Teymî el-Basrî (ö. 143/761). *Kitābu sireti Rasūlillāh*. thk. Rıdvân el-Ḥaşrî. Riyâd: Merkezu'l-Melik Fayşâl li'l-Buḥûş ve'd-Dirâsātu'l-İslâmiyye, 1443.

İbn 'Aṭiyye. *el-Muḥarreru'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. 'Abduselâm 'Abduşşâkî Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1422.

el-Beḡavî, Ferrâ'. *Me'âlimu't-tenzil fi tefsiri'l-Ḳur'ân*. thk. 'Abdurrezâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhya'it-Türasi'l-Arabî, 1420.

el-Mâturîdî. *Te'vilātu'l-Ḳur'ân*. ed. Mecdî Baslom. Beyrut: Daru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2005.

el-Mâverdî. *en-Nuket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid b. 'Abdilmakşûd b. 'Abdurrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye - Mu'essesetu'l-Kutubî's-Şekâfiyye, ts.

el-Vākīdī, Ebū Abdullah Muhammed b. 'Omer. *Kitābü'l-Meğāzī*. thk. Marston Jons. Beyrut: Daru'l-A'lemī, 1409.

ez-Zehebī, Şemsuddīn Ebū Abdullah Muhammed b. Aḥmed b. 'Oşmān b. Qaymaz. *Siyeru a'lāmi'n-nubelā'*. thk. Komisyon. Muessesetu'r-Risale, 1985.

ez-Zemaḥşerī. *el-Keşşāf 'an ḥaḳā'iki't-tenzīl ve 'uyūni'l-eḳāvil fi vucūhi't-te'vil*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-'Arabī, 1407.

Mucāhid b. Cebr. *Tefsīru Mucāhid*. thk. Muhammed 'Abdusselām Ebū'n-Nīl. Kahire: Dāru'l-Fikri'l-İslāmī, 1989.

Muḳātil b. Suleymān. *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*. thk. Abdullah Maḥmūd Şeḫāte. Beyrut: Mu'essesetu'l-Tārīḫi'l-'Arabī, 2002.

Önkal, Ahmet. "Mustalīḳ (Benī Mustalīḳ)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*. Erişim 07 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustalik-beni-mustalik>

Özkan, Mustafa. "Fetih Sûresi Bağlamında Siyer-Tefsir İlişkisi". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 245-252.

Öztürk, Mustafa. *Tefsirin Halleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2020.

Rıdvan el-Ḥaşrī. *Mukaddimetu Kitāb-ı sīreti Rasūlillāh*. Riyāḍ: Merkezu'l-Melik Fayşāl İ'l-Buḥūş ve'd-Dirāsātu'l-İslāmīyye, 1443.

Saklan, Bilal. "Süleyman b. Tarhân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*. Erişim 12 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-b-tarhan>

Şa'lebī, Ebū İshāk Aḥmed b. Muhammed b. İbrâhim. *el-Keşf ve'l-beyān fi tefsiri'l-Ḳur'ān*. thk. Ebū Muhammed b. 'Aşūr. Beyrut: Dāru İhyai't-Türasī'l-'Arabī, 1422.

Savaş, Sibel. *Kaynaklık Açısından Siyer Tefsir İlişkisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Severcan, Şerafettin. "Siyer-Tefsir İlişkisi (İlk Vahiy ve Hz. Muhammed)", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 197-221.

Vāhidī, Ebu'l-Ḥasan 'Alī b. Aḥmed b. Muhammed en-Nisābüri. *Esbābu nüzūli'l-Ḳur'ān*. thk. 'İsām b. 'Abdulmuḥsin el-Humeydān. Dāru'l-İslāh, 1992.

Yahyā b. Sellām. *Tefsīru Yahyā b. Sellām*. thk. Hind Şelebī. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.

Yılmaz, Yasin. "Bir Siyer Müellifi Olan İbn İshak'taki Bazı Hâdiseler Örneğinde Siyer-Tefsir İlişkisi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2013), 100-127.

Yiğit, İsmail. "Tebük Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*. Erişim 10.08.2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tebuk-gazvesi>.